کۆمەڵەی ئارا
بۆ توێژینەوەی زانستی

ئامادەکردنی
توێژینەوەی زانستی

بەکالۆریوس - ماستەر - دکتۆرا

منتدى اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

د.غازي عناية
و. بەهرە محمد علی

چاپی دووەم
2006

ئامادەکردنی توێژینەوەی زانستی

نووسینی

دکتۆر غازی عنایە

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە بەدەستکاری‌یەوە

د.بەهرە محەمەد عەلی

٢٠٠٦

- ناوی کتێب: ئامادەکردنی توێژینەوەی زانستی
- نووسینی: د.غازی عنایە
- بابەت:توێژینەوەی زانستی
- وەرگێرانی: د.بەهرە محەمەد عەلی
- تایپ: بەهار حەسەن سەعید
- پێداچوونەوە: گوڵنار وەسیم صادق
- نەخشەسازی بەرگ: ئومێد محەمەد قەرەداغی
- چاپ: دووەم
- تیراژ : ٢٠٠٠ دانە
- ژمارەی سپاردن:(٩٣٢) ی ساڵی ٢٠٠٥

مافی لەچاپدانەوەی ئەم بەرهەمە پارێزراوە بۆ کۆمەڵەی ئارا

Arastudy@yahoo.com

بەناوی خوای بەخشندەی میهرەبان

پێشەکی

توێژینەوەی زانستی رۆڵی باش و کاریگەری هەیە لەباشتر ناسینی دیاردەکان، چ لەبواری زانستی سروشتیدا یان لەبواری زانستی مرۆڤایەتیدا بێت.

تائێستاش وەکو پێش مەرجێك لە دامەزراوە ئەکادیمیە زانستیەکاندا بۆئەوەی سەرچاوەیەك بەسەرچاوەی زانستی لەقەڵەم بدرێت پێویستی بەوە هەیە کەبنەما بنچینەییەکانی توێژینەوەی زانستی تیادا فەراهەم بووبێت. تایبەتریش لەبوارە ئەکادیمیەکانی بەکالۆریۆس و ماستەرو دکتۆرادا.

ئەمرۆ کار گەیشتۆتە ئەوەی چەندین رێکخراوو دامەزراوەی حکومی و ناحکومی و نیودەوڵەتی پێکهاتوون بۆ توێژینەوەو لێکۆڵینەوەی بوارە هەمەلایەنەکانی ژیان و بلاوکردنەوەی کتێب و نامیلکەی تایبەت بەنووسینی توێژینەوەی زانستی.

بەلام ئەگەرچاوێك بەکتێبخانەی کوردیدا بخشێنین دەبینین لەم بوارەدا بەئەستەنگ کتێبێك بەرچاو دەکەوێت رێنیشاندەر بێت بەچۆنیەتی نووسین و ئامادەکردنی توێژینەوەی زانستی. هاوکات چەندەها کتێب و بلاوکراوە هەن بە زمانە بیانیەکانی جیهان کە رێنیشاندەرن بۆ توێژەرو قوتابیانی ئاستە جیاجیاکانی زانکۆو خوێندنی بالا لەسەر شێوازو چۆنیەتی ئامادەکردنی توێژینەوەی زانستی.

بۆیە بە پێویستمان زانی لەپێناو خزمەتکردن بە خەرمانی زانستی گەلەکەمان و وەك سەرەتا هەنگاوێك بۆ خزمەتکردن بە بواری لێکۆڵینەوەو

توێژینەوەی زانستی بەهێزو سودمەند هەستێن بە وەرگیرانی ئەم کتێبە. بەو هیوایەی کەلێنێکی ئەم بوارە زانستیە پڕبکاتەوە.

پێویستە ئاماژەش بەوە بکەین کە وەرگیرانی ئەم کتێبە وەرگێرانی دەقاودەق نیە بەڵکو بەپێی پێویست ڕۆی زیادوکەم کراوە بەو پێودانگەی کە زمان هوکاریکە بۆ لەیەکتێگەیشتن.

ئەم کتێبە لەدوو بەشی سەرەکی پێکهاتووە:

١. **توێژینەوەی زانستی** (البحث العلمي): کەلەم بەشەدا باسی توێژینەوەی زانستی وجۆرو بنەماو هەنگاوەکانی و چۆنیەتی ڕێکخستن و نووسینی کراوە .

٢. **دەستنوسەکان**(المخطوطات): لەم بەشەدا پێناسەی دەستنووسەکان و مەرج و هەنگاوەکانی بەدواداچوونی باسکراوە .

بەشی یەکەم

توێژینەوەی زانستی

-البحث العلمي-

پێشەکی

پێناسەی توێژینەوەی زانستی :

ئەم دەستەواژەیە لە دوو وشە پێك دێت : توێژینەوە . زانستی .

توێژینەوە لە ڕووی زمانەوانیەوە ماناکەی بریتی‌یە لە : داواکردن، گەڕان. پشکنین، گەیشتن بەوپەڕی ڕاستیەك لە ڕاستیەکان یان کارێك لە کارەکان .

بەلاَم زانستی وشەیەکە دەگەڕێتەوە بۆ زانست، بەمانای زانیاری، پەی پێبردن و زانینی ڕاستیەکان. کەواتە زانست واتە ئاشنابوون بە ڕاستیەکان و ئەوەشی کە پەیوەندی پێوە هەیە .هەرچەندە زانست بنچینەکەی زانیاری‌یە لەگەڵ ئەوەشدا زانست فراوانترە .

زانست واتە ئاشنابوون بەڕاستی‌یە هەمەکی و ئاڵۆزەکان لەکاتێکدا زانیاری واتە شارەزابوون لەڕاستی‌یە لاوەکی و سادەکاندا .لێرەوە زانست بە کۆمەڵێك ڕاستی هەمەکی دەوترێت کەیەك ئاراستە کۆیان دەکاتەوە وەك زانستەکانی : گەردونزانی، ڕووەك زانی ، شوێنەوارناسی، هتد.

وەلەبەرئەوەی کە بابەتی توێژینەوەی زانستی لەبنەمادا لەسەر داواکردنی زانیاری و بەدواداگەڕانی و پەی پێبردنی بەندە ، ئەوا لەهەمان کاتدا هەموو زانستەکان دەگرێتەوە وەپشت بەشێوازو بەرنامەی هەمەجۆر دەبەستێت لەبەسەرکردنەوەو گەڕان بە دوای ڕاستی زانیاریەکانداو لێدوانی لە ڕاستی‌یە زانستی‌یەکان.

توێژەری زانستی لەبەسەرکردنەوەی ڕاستی‌یە زانستی‌یەکاندا دەیەوێت زیادە دروست بکات ، یان گۆڕانکاری نوێ لە بوارەکانی زانستدا بهێنێتەکایەوە، بە پشت بەستن بەم شیکردنەوە کورتە دەکرێت پێناسەی

توێژینــەوەی زانســتی بکــەین بــەوەی کــە (بەســەرکردنەوەو پــەی پێبردنــی ڕێکخراوی ڕاستیـیە زانستیـیەکانە، بەرەچاوکردنی شێوازو بەرنامەی زانستی دیاریکراو، بەمەبەستی دڵنیابوون لەڕاستی و دروســتیـیەکەی یــان گــۆڕینی یان زیادکردنی تازە بۆی).

وەبەسەرکردنەوەی بەرنامەداری ڕاستیـیە زانستیـیەکان واتە توێژینەوەو بە دواداچوونی قووڵ و نوقم بوون لە دەریای بیرکردنەوەداو لێــدوان لــە مانــا نزیــك و دوورەکــان، وە بــۆ هــەموو لقــەکانی زانســتە مرۆڤایەتیــەکان و زانستەکان بــە هــەموو جۆرەکانیانــەوە، تیۆریــەکان وەك : زانســتی زمــان و زانستی کۆمەلایەتی و ئــەدەب و ئــابوری و فەلســەفە.....تــاد، وە زانســتە کرداریــــەکان وەك: زینــــدەوەرزانی ، ماتماتیــــك، فیزیــــا، ئەنــــدازیاری، پزیشکی...تاد .

باسی یەكەم

دامەزراوەكانی توێژینەوەی زانستی

دامەزراوەكانی توێژینەوەی زانستی پێكهاتوون لە:

١– دامەزراوەكانی زانكۆ.

٢– دامەزراوە زانستیيە حكومیەكان.

٣– دامەزراوە زانستیيە ئابوریەكان.

٤– دامەزراوە زانستیيە خێرخوازیەكان.

دامەزراوەكانی زانكۆ:

زانكۆكان بە ژینگەیەكی زانستی گونجاو لەقەڵەم دەدرێن بۆ ئامادەكردنی توێژینەوە، چونكە زانكۆ درێژەپێدەری قۆناغە زانستیيەكانی پێشووە كە زۆرێك لەتوێژەرو كەسانی بەتواناو خاوەن بەهرەی لێوە دەردەچێت، كەتوانای زانستی و زرنگی و هۆشمەندییان ئامادەو شیاویان دەكات بۆ گەیشتن یان پەیوەندیكردن بە خوێندنی باڵاوە(پسپۆڕیەوە) لەزانكۆكانداو دواتر ئامادەكردنی توێژینەوەی زانستی ، بەرەچاوكردنی ئەوەی كە دەرچووانی زانكۆكان گرۆیەكی هەڵبژێردراون لەو زانستخوازانەی كە بەرپرسیاری بوژاندنەوەی ئاستی فكری كۆمەڵگاو پاككردنەوەی خواستی گشتیو بەرزكردنەوەی بیری زانستیو بەرزڕاگرتنی ئاستەكانی زانست، وە دواتر نوێكردنەوەی زانست و زانیاریەكان بەدۆزینەوەی نوێ و بڵاوكردنەوەی بۆ سودگەیاندن بە هەموان لەئەستۆی ئەواندایە.

دەبێت ئەوەش بڵێین كە ئامادەكردنی نامەی زانكۆ بەكۆكردنەوەی هەردوو ئامانجی فێركردن و توێژینەوەی زانستی تەواو دەبێت .بەشێوەیەك كە

نابێت گرنگیدان و ئەركی زانكۆكان تەنها لەبەر هەمهێنانی خوێندەوارو پیشەییەكاندا قەتیس بكرێت ، هەروەك ناشگونجێت كە تەنها ئیشی ئامادەكردنی توێژینەوەی زانستی و بەرهەمهێنانی توێژەرانی زانستی بێت لێرەوە ئەم پێویستییە پتەوكردنی پەیوەندی نێوان زانكۆكان و دامەزراوە تایبەتەكانی توێژینەوەی زانستی دەخوازێت .

دامەزراوەكانی تری وەك:

- دامەزراوە زانستییە حكومیەكان.
- دامەزراوە زانستییە ئابوریەكان.
- دامەزراوە زانستییە خێرخوازیەكان.[1]

- بۆ ناسی دامەزراوەكانی تر خوێنەر دەتوانێت بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە عەرەبییەكە.

باسی دووەم

جۆرەكانی توێژینەوەی زانستی

جۆرەكانی توێژینەوەی زانستی:

توێژینەوە زانستی‌یەكان جۆراوجۆرن بە پێی پێوەرەكانی :مەبەست ، سنور (جێوە) و پسپۆڕی .

پێوەری یەكەم:

مەبەستی توێژینەوەكە : بە پێی ئەم پێوەرە توێژینەوەی زانستی دابەش دەبێت بۆ دوو جۆر: توێژینەوەی زانستی تیۆری ، توێژینەوەی زانستی پراكتیكی.

جۆری یەكەم : توێژینەوەی زانستی تیۆری:-

كە مەبەست لێی گەیشتنە بەزانیاری تەنها لەپێناو خودی زانیاریدا بەبێ ئەوەی كە ئامانجێكی كرداری لەئارادابێت هەروەك توێژینەوەی زانستی تیۆری، توێژەر تەنها بۆ پەیبردن بەڕاستیەكی زانستی پێی هەڵدەسێت ، بەبێ ڕوانین لەبەجێهێنانی زانستی بۆی .

وەمەبەستی توێژینەوەی تیۆری تەنها خۆی لەگەیشتن بە زانیاری ڕاستەقینەدا دەبینێتەوە ، بۆ تێركردنی سروشتی حەزی ئاگایی و هۆشیاری و خواستی زانستی. توێژەری زانستی لە ئامادەكردنیدا بۆ توێژینەوەی تیۆری ،هەرگیز گرنگی نادات بەبەجێهێنانەكانی.كارەكانی ڕۆژانەی .بەشێوەیەكی گشتی توێژینەوەی زانستی تیۆری لەو بابەت و بیرۆكە زانستی و ئەدەبی‌و كۆمەڵایەتیانە دەدوێت كەبەزانستە مرۆڤایەتیەكان ناودەبرێن وەك :

زانستەكانی زمان و ڕێزمـان و ئـەدەب و مێـژوو جوگرافیـاو كۆمەڵناسـیو لۆژیك و فەلسـەفەو دین .....تاد.

وەهەموو ئەو زانستانەی كە ئامادەكردنی توێژینەوە لە بابەتەكانیدا سـودو كەڵكی تیۆری ئاشكرا بەدیدەهێنێت ، نەك سودی كرداری ، وەك ئەنجامدانی لێكۆڵینـەوە دەربـارەی ئـەو هۆكارانـەی كـە كاریگـەربوون لەسـەر ژیـانی شاعیرێك ، ئەدیبێك یان سـەرۆكی دەوڵـەتێك یـان فەیلەسـوفێك ، تـەنها سودێكی ئەدەبی یان مێژوویی تیۆریمان پێشكەش دەكات.

جۆری دووەم : توێژینەوەی زانستیی پراكتیكی:-

مەبەست لێی گەیشتنە بە زانیاری نەك تەنها بە مانایەكی دیاریكراو بۆی و لە پێناویدا، بەڵكو بۆ بەدیهێنان و داهێنانی چارەسەرێكی دیاریكراوو پەسەند بـۆ ئـەو كێشـانەی كـە بـەلای كۆمەڵگـەوە گـرنگن و دوچـاریان بـووە . لەوانەش : كێشەكانی بەرهەمهێنان و داهێنراوەكـان و خزمەتگوزاریـەكان ، وە ئەوانەشی كـە لـە چارەسـەركردنیاندا بەشـداری دەكـەن بـۆ بـەدیهێنانی مەبەسـتەكانی كۆمەڵگـە لـە پێشـكەوتنی بەرهـەمهێنان و چـاككردنی پێویستیەكانیدا.

بە دەربڕینێكی تر توێژینەوەی زانستی مەبەسـتی فەراهـەمهێنانی دۆزراوەو داهێنراوە زانستیە نوێیەكانە ، هەروەك توێژینـەوەی زانسـتی پێشـكەوتوو درێژەپێـدەری زیـادكردنی بەرهـەم و چـاككردنی ئامرازەكانیـەتی بـە بـەكارهێنانی هۆكـارە تەكنیكیـە تازەكـان لـە كەمكردنـەوەی خـەرجی و تێچونەكاندا ، لەبەرامبەر زیادبوونی بەرهەم و ئاستەكانی خزمەتگوزاریدا كـە دەرەنجام دەبێتە هۆی زیادبوونی قازانج و پێشكەوتنی زانستی خوازراو .

وەوشەی تەکنەلۆژیا لە توێژینەوەی زانستی پراکتیکیەوە دروستبووە . بەمانای بە جێهێنانی زانستی بۆ بەرهەمەکانی پێشکەوتنی زانستی لە وەبەرهێنانی کالاّی بەسود بۆ کۆمەڵگە .

هەروەك وشەی تەکنەلۆژیا واتە شارەزایی ڕێکخراو بە هونەرە پیشەسازیەکان و بەجێهێنانی زانستە تیۆریەکان و تەرخانکردنی لەکارگەکاندا: بۆ هێنانەکایەی شتی کرداری و هەستپێکراو.

دەبێت ئەوەش لەیادنەکەین کە هەردوو جۆری توێژینەوەی زانستی: تیۆری و پرکتیکی بەتەواوی لەیەك جیاناکرێنەوە بەهۆی ئەو پەیوەندیەی کە لەنێوانیاندایە. هەروەك توێژینەوەی پرکتیکی سودە خوازراوەکانی نایەتەدی بە پاڵپشتی توێژینەوەی زانستی تیۆری نەبێت، وەهەروەها توێژینەوەی زانستیی تیۆریش.

پێوەری دووەم :

سنوری توێژینەوەکە:

بە پێی ئەم پێوەرە توێژینەوەی زانستی دابەش دەکرێت بە دوو جۆرەوە : توێژینەوەی زانستی بنچینەیی و توێژینەوەی زانستی کرداری .

جۆری یەکەم : توێژینەوەی زانستی بنچینەیی: مەبەست لێی گەیشتنە بە زانیاری گشتی . واتە بە چارەسەری گشتی بۆ کێشەیەکی دیاریکراو لەچوارچێوەیەکی دیاریکراودا ، ئەویش بە لێکۆلینەوەی لەمیانەی ئەو مەیدانە زانستیەی کە ئەو کێشەیەی بۆدەگەڕێتەوە .

وە مەودایەك لەمەوداکانی زانیاری دیاریکراو چوارچێوەی توێژینەوەی بنچینەیی پێکدەهێنێت : وەك بواری پەروەردەیی یان مێژوویی ، ئەمەش لەمیانەی بارودۆخی دیاریکراوی توێژەردا .

جۆری دووەم : توێژینەوەی زانستیی کرداری:

مەبەست لێی گەیشتنە بە زانیاریەکی تایبەتی ناوخۆیی ، لە چوارچێوەیەکی تایبەتدا کە پەیوەندی بە کێشەیەکی تایبەتەوە هەیە لە کات و شوێنی دیاریکراودا . وەتایبەتمەندێتی توێژینەوەکە ڕێگرە لەبەردەم دروستکردنی هەر بارودۆخێکی نوێدا . بەڵکو توێژەر لە توێژینەوەکەیدا پابەندە بەو بارودۆخەی کەلەئارادایە وە لەهەمان کاتدا ئەو دەرئەنجامانە بەکارناهێنێت کە پێی گەیشتووە لەسەر ئاستی گشتی توێژینەوەکە نەبێت .

پێوەری سێیەم :

تایبەتمەندی توێژینەوەکە:

بەپێی ئەم پێوەرە توێژینەوەی زانستی دابەش دەبێت بۆ سێ جۆر: توێژینەوەی پۆلی ، توێژینەوەی ماستەر ، توێژینەوەی دکتۆرا.

جۆری یەکەم : توێژینەوەی پۆلی:

ئەم جۆرە لە توێژینەوە لەکاتی خوێندن لە پۆلدا ئامادە دەکرێت ، واتە لە میانەی سالآنی خوێندنی زانکۆدا جا لە کۆلێژە زانستی یان ئەدەبیەکان بێت . کە ئەویش مەبەست لێی ڕاهێنانی قوتابی زانکۆیە لەسەر چۆنیەتی ئامادەکردنی توێژینەوە : وەك سەرەتایەك بۆ ئامادەکردنی توێژینەوەکانی ماستەرو دکتۆرا.بۆیە دامەزراوەی زانکۆکان جەخت دەکەنەوە لەسەر

خوێندنی وانەی ڕێبازی توێژینەوە یان زنجیرەیەك توێژینەوە لە كاتی خوێندنی زانكۆدا .

مەبەست لە توێژینەوەی پۆلی ڕاهێنانی قوتابی زانكۆیە لەسەر ئامادەكردنی توێژینەوەو پاشان گەشەپێدانی بەهرەكانی و فراوانكردنی زانین و ڕێكخستنی بیروڕاو دەربڕینی ئەو بیرۆكەو ئەندێشـانەی كـە لـە بیروهۆشـی دا دێـت و دەچێت ، بەشێوازێكی زمانەوانی باش لە ڕووی وشـەی هەڵبـژێردراو یـان ڕستە یان دەربڕین یان زاراوە یان ڕەوانبێژی یەوە بێت .

وە لەبەرئەوەی ئەم جۆرە توێژینەوەیە بۆڕاهێنانە ئەوا مەرج نی یـە نموونـەیی بێت ، هەر بۆیە نرخی زانستی بوونی توێژینەوەكە لەوەدا دێتەدی كە توێـژەر ڕەچاوی بنەماو بەجێهێنان و هەنگاوەكانی ئامادەكردنی توێژینەوەكە بكات ، پاشان ئەو ڕێنمایی و ئامۆژگاریانەی كە پێی دراوە جێبەجێی بكـات.ژمـارەی لاپەڕەكانی ئەم جۆرە توێژینەوەیە لەنێوان ٥٠ - ١٠٠ لاپەڕەدایە .

جۆری دووەم : توێژینەوەی ماستەر:

توێژینەوەیـەكی پسـپۆڕیەو پلـەی لـە توێژینـەوەی پـۆلی بـەرزترە . بۆئامادەكردنی وەم جۆرە لەتوێژینەوە پێویستە توێـژەر بڕوانامـەی خوێنـدنی زانكۆی بەدەست هێنابێت .

توێژینەوەی ماستەر بە توێژینەوەیەكی پسـپۆڕی دادەنرێـت . كەمەبەسـتی هێنانەدی نوێگەری یە لەزانیاری ڕۆشنبیری و زانستەكان و ڕاهێنـانی توێـژەر بۆ بەدەستهێنانی ئەزموون لەچوارچێوەیەكی وردترو فراوانتر لەئامادەكردن و بەدواداچووندا بۆیە توێژینەوەی ماسـتەر تاقیكردنـەوەی زیرەكـی و توانـایی توێـژەرو ئامادەگیەكانی یـەتی لەسـەر درێژەپێـدانی توێژینـەوەو دانـان و

بەدواداچوون و دواتر هێنانەکایەی داهێنراوێکی نوێ ، وەك سەرەتایەك بۆ ئامادەکردنی توێژینەوەی دکتۆرا. هەروەك دەکرێت توێژینەوەی ماستەر نوسین بێت لە بابەتێکی نوێدا یان بە دواداچوونی دەستنوسێك بێت.

زۆربەی زانکۆکان بۆ تۆمارکردنی توێژینەوەی ماستەر بەمەرجی دادەنێن کە قوتابی زانکو لەبڕوانامەکەیدا هەڵسەنگاندنی لە پلەی زۆرباش کەمتر نەبێت . ژمارەی لاپەڕەکانی توێژینەوەی ماستەر ۲۰۰ لاپەڕەیە.

جۆری سێیەم : توێژینەوەی دکتۆرا :

بەرزترین توێژینەوەی پسپۆڕی و لوتکەی توێژینەوە زانستییەکانە . بەمەبەستی نوێکاری چەسپاوو ڕیشەیی لە مەیدانی زانستەکاندا ، کە دەتوانێت کتێبخانە دەوڵەمەند بکات بە بیرۆکەی نوێ و بیردۆزی داهێنراوی زانستی .

وە مەبەستە بەرزەکەی خۆی لە دروستکردنی کەسێتیەکی زانستی ڕاستەقینەو جیاکاردا دەبینێتەوە . تاوەك سەرچاوەیەکی زانستی پشتی پێببەسترێت .کە بەرپرسیاریتی بەشداریکردن لەبوژاندنەوەی زانستی کۆمەڵگەکەیدا لەئەستۆدەگرێت لەچوارچێوەی پسپۆریەکەیدا .

دەکرێت توێژینەوەی دکتۆرا نوسین بێت لە بابەتێکی نوێی داهێنراودا یان بەدواداچوون و لێکۆڵینەوەی دەستنوسێك بێت . وە ژمارەی لاپەڕەکانی توێژینەوەی دکتۆرا لە ٥٠٠ لاپەڕەدا خۆی دەبینێتەوە .

ئێستاش ئاراستەی نوێ لەزانکۆکاندا بریتییە لەکەمکردنەوەی ژمارەی لاپەڕەکانی توێژینەوەی ماستەر بۆ ١٠٠–١٥٠ لاپەڕەو توێژینەوەی دکتۆرا بۆ ٣٠٠ لاپەڕە .

توێژینەوەی ماستەرو دکتۆرا لەگەڵ بڕوانامەی زانکۆدا (لیسانس یان بەکالۆریوس) لە ڕژێمی نمرەدا هاوشێوەن کە ئەوانیش : (پەسەند و باش و زۆرباش و بالا) ن .

ئەوەی پێویستە لێرەدا ئاماژەی پێبکرێت : ئەوەیە کە نازناوی (دکتۆر) بەیەکێك دەبەخشرێت کە توێژینەوەیەکی لەبابەتێکی دیاریکراودا ئامادەکردبێت و لەبەردەم لیژنەیەکی پێکهێنراوی زانکۆدا پێشکەشی کردبێت. هەروەك پێویستە ئەندامانی لیژنەکە پلەی دکتۆرایان بەدەست هێنابێت و لەهەمان کاتدا لە بواری وانەوتنەوەو نوسین و ئامادەکردن و بلاوکردنەوەی توێژینەوەدا دەستێکی بالایان هەبێت .

جۆرەکانی تری توێژینەوە:

١- **ڕاپۆرت:** بریتیە لەکۆکردنەوەی چەند ڕاستی یەك یان ڕاسپاردەیەکی دیاریکراو بەمەبەستی بلاوکردنەوەو ڕاگەیاندنی بەخەلك. چونکە ڕاپۆرت بەدوای ئەو پرسیارو ڕاسپاردانەدا ئەچێ کە لەکۆنگرەیەکی زانستیدا بڕیاری لەسەردراوە.

٢- **وتار:** مەبەست لە وتار خستنەڕووی زانیاری کۆنە وە بەمانای وشە بەتوێژینەوە لەقەلەم نادرێت و هیچ زانیاریەکی نوێ نابەخشێتە خوێنەر، نوسەری وتار پابەند نابێت بە بنەماکانی توێژینەوەوە وەك : دابەشکردنی بۆ پێشەکی و بەش و باس و کۆتایی و پێرستی سەرچاوەکان ،یان ئاماژەکردن بە دەقی وەرگیراو .

بەڵكو وتار تەنها ڕای نووسەر ئەخاتەڕوو ،ئەویش بەتۆماركردنی تێبینــی و لێكدانەوەكانی بەشێوازێك خواستی خوێنەر بورووژێنێو ســەرنجی بــەلای ڕای خۆیدا ڕابكێشێ.

ئەمــەش بەپێچــەوانەی توێژینــەوەی زانســتی یــەوە كــە ئامــانج لێــی ڕوونكردنەوەی كێشەی زانستی و ڕاستی داواكراوە، بەشــێوەیەكی بابەتیانــە وێڕای خستنەڕووی زانیاری نوێ.

باسی سێیەم

بنەماكانی توێژینەوەی زانستی

بنەماكانی توێژینەوەی زانستی :

تارادەیەكی زۆر گرنگی توێژینەوەی زانستی پەیوەستە بە دیاریكردنی بنەما ئەدەبی‌یەكانەوە ، لەوانەش :

١ – دیاریكردنی كێشەی توێژینەوەكە.

٢ – نوێكاری و داهێنانكاری.

٣ – زیادكردنی زانیاری نوێ.

٤ – گرنگی توێژینەوەكە.

٥ – ڕەسەنێتی توێژینەوەكە.

٦ – گونجاوی توێژینەوەكە.

٧ – سەربەخۆیی توێژینەوەكە.

٨ – فرەیی سەرچاوەكانی توێژینەوەكە.

١- دیاریكردنی كێشەی توێژینەوەكە :

كێشەی توێژینەوەكە واتە : بابەت و كێشەو بوارو بیرۆكەكانی توێژینەوە زانستی‌یەكە . كە ئەمیش یەكێكە لەبنەما بنچینەیی‌یەكانی توێژینەوە، دیاریكردنی كێشەی توێژینەوە ڕۆڵێكی گرنگی هەیە لەڕوونكردنەوەو خستنەڕووی گرنگی توێژینەوەكەو ئەو گریمانانەی كە پشتی پێدەبەستێت و جۆری زانیاری و هۆكارو نمونەو تاقیكردنەوەو شێوازو جۆرەكانی ئەو بەرنامە زانستیانەی كە پشتیان پێ دەبەسترێت لەئامادەكردنی توێژینەوەكەدا .وە دیاریكردنی كێشەی توێژینەوە لەسەر چەند هۆكارێك بەندە لەوانە :

ا - **جۆری زانستەکە**: واتە جۆری زانیاری و بواری زانستی بابەتی توێژینەوەکە . هەروەك بوارەکانی زانست و زانیاری زۆرێك لەو کێشانە دەوروژێنێت کە پێویستە بنە بواری توێژینەوەو بەدواداچوون .هەروەها بەدەستهێنراوە هەمەجۆرەکان لە بوارەکانی زانیاری و زانستە مرۆڤایەتیەکاندا زۆرێك لە زانیاری و ڕاستی زانستی و سەرەنجام زۆر کێشە لە مەیدانە جیاوازەکانی زانستدا دەوروژێنێت .پاشان جۆری زانست یان زانیاری تارادەیەکی زۆر یارمەتیدەرە لە دیاریکردنی جۆری کێشەی دیراسەکراو .

ب - **پسپۆری زانستی**: بریتی یە لە شارەزایی و پەیبردن بە کێشەکانی توێژینەوەکە.توێژەری پسپۆڕ دەتوانێت تێبینی زۆر کێشەی چارەسەرنەکراو بکات . وە لە دەرگای زۆر بواری زانستی فەرامۆشکراو بدات و دەستی لەسەر زۆر بابەت وبیرۆکەی نوێ دابنێت .

ج - **خواستی زانستی**: ئەمیش خواستی ئاگایی و لێکۆڵینەوە لەو بنەمایانەی کە حەزی بەدواداچوون و شارەزابوون دەوروژێنێت و توێژەر هان دەدات بۆ لێکۆڵینەوە لە کێشەیەکی زانستی دیاریکراو ، و دواتر هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی چارەسەر .

ڕەنگە کێشە لە توێژینەوەکەدا بریتی بێت لە تێبینی یە مەیدانی یەکانی توێژەرو ئەزمونەکانی ڕۆژانەی ، لێرەدا خواست و گرنگیدانی سەربەخۆی خۆی پاڵی پێوە دەنێت بۆ هەوڵدانی ڕاستەقینە لەپێناو دۆزینەوەی چارەسەر بۆ ئەو کێشانەی کە لێوەی دروستبووە ، بۆنمونە : یاسای تاقیکردنەوەکان ، وەئایا پێوەرێکی دروستە بۆ ڕاستکردنەوەی قوتابی ؟ یان شێوازو پرۆگرامی پەیڕەوکراوی خوێندن گونجاوو شیاوە بۆ گەیاندنی زانیاریەکان ؟.

د - **ئامانجی زانستی**: بریتییە لە خواستی توێژەر بۆ گەیشتن بە تیۆرێكی زانستی نوێ یان یاسایەكی نوێ یان داهێنانێكی نوێ كە دەكرێت خودی توێژەر یان كەسانی تر سودی لێوەربگرن لە بواری وانەوتنەوەدا . یان گەیشتن بە تیۆر یان یاسایەك كە سودی لێوەربگیرێت لەوەبەرهێنانی تواناكاندا...تاد.

ه - **بابەتی زانستی**: بڕو جۆری بابەتە زانستیەكە بەشداری دەكات لە دیاریكردنی كێشەی توێژینەوەكە . چەندە قەبارەی بابەتە زانستییەكە كەمتر بێت ، هێندە ئەو بیرۆكەو كێشانەی كە دەیوروژێنێت كەمتر دەبێت و هەڵی زیاتر دەڕەخسێت لە دیاریكردنی كێشە لە توێژینەوەكەداو دۆزینەوەی چارەسەر بۆی .هەروەك چەندێك جۆری بابەتە زانستییەكە دیاریكراو بێت و كێشەو مەبەستە خوازراوەكانی ناسراو بێت ئەوەندە بوار والا دەبێت بۆ دانانی چارەسەر بۆ كێشەكان.

٢ - نوێكاری و داهێنانكاری:

لە بنەما بنچینەییەكانی توێژینەوە ، ئەوەیە كە نوێ و داهێنراو بێت و زانیاری نوێ زیاد بكات واتە گواستراوە یان لاسایی یان وەرگێڕان یان دووبارە نەبێت .هەروەك نوێكاری لە توێژینەوەدا ئەوە ناگەیەنیت كە توێژینەوەكە لەوەوپێش باس نەكرابێت . بەڵكو بەو مانایەی كە لێكۆڵینەوەكە لە بەشێكی زانستی یان بیرۆكەیەك یان لە كێشەیەكی زانستی پەیوەست بە توێژینەوەكە بدوێت .كە پێشتر باس نەكرابێت ، لە كاتێكدا زۆربەی ئەو توێژینەوانەی كە ئەنجام دراون توێژەر زۆرێك لە كێشە دەدۆزێتەوە تیایاندا . هەروەها نوێكاری لە توێژینەوەدا چەند شتێكی تر

دەگرێتەوە : وەك ڕێكخستنی بابەتە باسكراوەكەو بەشەكانی بە شێوازێكی نوێ یان وەك پەیبردن بە هۆكاری نوێ بۆ ڕاستییە كۆنەكان و بواری نوێ بۆ ئەو بیردۆزانەی كەلە ئارادان .

٣ - زیادكردنی زانیاری نوێ : بەندە لەسەر جۆری كێشەی توێژینەوەكە . چونكە توێژینەوەی وا هەیە كە زۆرێك لە كێشەو بابەتی جۆراوجۆر دەوروژێنێت لە كاتێكدا كە چارەسەرەكانیان فەراهەم هاتووە .

لێرەوە هەموو توێژینەوەیەك شایەنی هەوڵدان و بەدواداچوون نییە هەرچەندە ڕەگەزەكانی نوێكاری و داهێنانكاری تیادا هاتبێتەدی. وە پێویستە توێژەر لەڕاستی ڕەگەزی توێژینەوەكەی بكۆڵێتەوەو بپرسێت كە ئایا چی نوێی هەیە بۆ مەیدانەكانی زانست . لەمەشدا هەردوو بواری زانستی تیۆری و پراكتیكی یەكسانن .

٤ - گرنگی توێژینەوەكە : ئەمەش جێبەجێ دەبێت بەسەر توێژینەوەو توێژەردا بەیەكسانی .

هەروەك ڕاست و بەجێیی توێژینەوە لەگرنگی توێژینەوەكە خۆی و گرنگی ئەو كێشانەی كە دەیوروژێنێت و ئەو بابەتانەی كە لێی دەدوێت وە ئەو بوارانەی كە دەیگرێتەوە سەرچاوە دەگرێت .

وەهەروەها گرنگی توێژینەوە پەیوەستە بە گرنگیدانی خودی توێژەر بە توێژینەوەكەو ئەندازەی گەرم و گوڕی وهەوڵدانی . هەروەك پێویستە توێژینەوەكە لەبابەت گەلێك دا بێت كە لەڕووی زانستییەوە گرنگی هەبێت.

٥ - ڕەسەنی توێژینەوەکە :

ئەمەش لەبنەما بنچینەیی‌یەکانی توێژینەوەیەو لەڕاستی و بەجێیی بەشداری‌یە هەمەجۆرەکان لەبوارەکانی زانستە مرۆڤایەتیەکاندا گەلاڵە دەبێت ، وە توێژینەوە لەڕەسەنی و سەربەخۆیی بیرۆکەکاندا بنیات دەنرێت ، هەروەك توێژینەوەی ڕەسەن پشت بە بیرۆکەی نوێ و ڕای تازە دەبەستێت ، نەك تەنها گێڕانەوەی ڕاوبۆچوونی توێژەرانی تر بێت لە قالبی تازەدا یان کورتکردنەوەی ، بەلام توێژەر بۆی هەیە کە پشت بە ڕاوبۆچوون و پوختەی توێژینەوەی کەسانی تر ببەستێت ، وێڕای سودوەرگرتن لە لێکۆلینەوەو تێبینی پەیوەست بەبابەتێکی دیاریکراوو دەرئەنجامەکانی لە دروستکردنی بیرۆکەی تایبەت و داڕشتنی گریمانەی زانستی و خستنەڕووی ئەو بەلگەو ڕونکردنەوانەی کە پالپشتی بیرۆکەو چارەسەرو تێڕوانینەکانی دەکات سەبارەت بە بابەتی توێژینەوەکە . هەروەها ڕەسەنی توێژینەوەکە بەندە لەسەر خودی بابەتی توێژینەوەکە، بەوەی کە چەندە نوێو داهێنراوبێت و خاوەنی نرخی زانستی بێت و پەیوەست بێت بە گرنگی‌دانەکانی کۆمەلگاوە لەزانیاری و گریمانەو کێشەو چارەسەرەکانی و شایەنی کۆشش و هەولدان بێت، ئەوا هێندە توێژینەوەیەکی ڕەسەن دەبێت .

٦ - گونجاوی توێژینەوەکە:

واتە ڕۆنەچوون لەبابەتی ئالۆزو شاراوەو لقداردا کە لەسەروو توانای توێژەرەوەیە لە توێژینەوەکەدا، لێرەوە پێویستە توێژەر پەرە بە توانا زانستی‌یەکانی بدات و لە خۆی بپرسێت کە ئایا لە توانایدایە توێژینەوە ئامادە بکات ؟

چونکە هەنگاوی نارێك و سەرپێی و حەزی کوێرانە بۆ توێژینەوە لە بابەتێکدا ، ڕەنگە لەو ئاستەدا نەگونجێت لەگەڵ قەبارەی ئەو کێشانەی کە پەیوەستن بە ئەنجامدانی لێکۆڵینەوەکەوە. هەروەك زۆر بابەت و توێژینەوەی سەرنج ڕاکێش هەن کە توێژینەوە لەبارەیانەوە ئاسان نی‌یە، ئەویش یان بەهۆی کەم و کورتی هۆکارە مادی و مەعنەویەکانی توێژینەوەکە یان بە هۆی ئالۆزی و لقداری یان گەورەیی کێشەکانیەوە .

وە هەروەها گونجاوی و دەستدانی توێژینەوەکە بەندە لەسەر توانای توێژەر لە دیاریکردنی مانا و زاراوە بەکارهاتووەکان لە دارشتنی توێژینەوەکەدا .

٧ - سەربەخۆیی توێژینەوەکە:

توێژەر لە هەموو کەس لەپێشترەو مافی خۆیەتی کە سەربەخۆ بێت لەئامادەکردنی توێژینەوەکەیدا. ئەمەش بنەمایەکی ڕەوشتی‌یە کە ئەندازەی پابەندبوونی توێژەر بە بنەماکانی بابەتی‌بوونی زانستی و بنەماکانی ڕەفتاری ئەدەبی لە ئامادەکردندا دەردەخات .

هەروەك بنەماکانی ڕەوشتی زانستی پێویستی بەسەربەخۆیی توێژەر هەیە لەهەربابەتێك یان توێژینەوەیەك کەمافی پێشینەیی هەیە لە ئامادەکردنیدا ، بەبێ پێشێلکردنی مافی کەسانی تر. لێرەوە دامەزراوەکانی زانکۆ سورن لەسەر پشتگیری کردنی ئەم بنەمایەو توێژەران قەدەغە دەکەن لە

پێشێلكاری و توێژینەوە ئەنجامدان لە بابەت گەلێك دا كە پێشتر توێژینەوەیان لەبارەوە كراوە، ئەویش بەبڵاوكردنەوەی ناوی كەسانی توێژەرو توێژینەوە تۆماركراوەكانیان لە بڵاوكراوەی خولیی تایبەتدا . لەهەمان كاتدا زۆر دەقی یاسایی هەیەلەسەر سزای پێشێل كردنی مافی كەسانی تر لە نوسین و توێژینەوەدا ، كە (بەمافی ئەدەبی بۆ توێژینەوەی زانستی) دەناسرێت.

٨ - فرەیی سەرچاوەكانی توێژینەوەكە :

فرەیی و دابین بوونی سەرچاوەكانی توێژینەوە كارێكی زۆر پێویستە، چونكە بەبێ سەرچاوە توێژەر ناتوانێت سەركەوتووبێت لە ئامادەكردنی توێژینەوەكەیدا وە پێویستە لەسەر توێژەر لەو توێژینەوانە دووربكەوێتەوە كە سەرچاوەی كەمیان هەیە. وەهەروەها ئەو بابەتە ئاڵۆزانەی كە دیاریكردنی سەرچاوەی پەیوەندیدار پێوەی كارێكی قورسە . وشەی سەرچاوە واتە كتێبی كۆن و نوێ و دەستنوس و بڵاوكراوەی خولیی وەك گۆڤارو ڕۆژنامەو كتێبی وەرگێردراوو... هتد.

باسی چوارەم

هەنگاوەکانی ئامادەکردنی توێژینەوەی زانستی

هەنگاوەکانی ئامادەکردنی توێژینەوەی زانستی: ئامادەکردنی توێژینەوەی زانستی پێویستی بەچەند هەنگاوێك هەیە لەوانە:

١ – هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوەکە .

٢ – ئامادەکردنی پلانی توێژینەوەکە .

٣ – کۆکردنەوەی سەرچاوە .

٤ – کۆکردنەوەی مادەی زانستی.

٥ – دارشتنی توێژینەوەکە.

٦ – پێرستکردنی سەرچاوەکان.

هەنگاوی یەکەم - هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوەکە:

گرنگترین هەنگاوی ئامادەکردنی توێژینەوەیەو توێژەر ناتوانێت بەهەنگاوەکانی تری توێژینەوەکە هەڵبستێت تا ئەم هەنگاوەی لا روون نەبێت . وە ئەم هەنگاوە رەنگە قورس دەربکەوێت بەهۆی گرنگی‌یەکەیەوەو بەوپی‌یەی کە زۆربەی بابەتە زانستی‌یە تیۆری و کرداریەکان توێژینەوەیان لەبارەوەکراوە یان پێکهاتەکانی ئاشکرانین و لقدارو ئالۆزن . بەلام بەپێچەوانەی ئەمەوە ئەو بابەت و حاڵەتە زانستیانەی کە توێژینەوەیان لەسەرنەکراوەو ئاشکران ژمارەیان زۆرە .

ڕێگەکانی هەڵبـژاردنی بابـەتی توێژینەوەکـە کـورت دەکرێنـەوە لـە دوو ڕێگەدا:

١ – هەڵبژاردنی بابەتەکە لەلایەن توێژەرەوە .

٢ – هەڵبژاردنی بابەتەکە لەلایەن مامۆستای سەرپەرشتیارەوە .

١ – هەڵبژاردنی بابەتەکە لەلایەن توێژەرەوە:

ئەمەش باشترین ڕێگەو نمونەییترین شێوازە لە هەڵبژاردندا . توێژەر خۆی خاوەنی توێژینەوەکەیەتی و تایبەتمەندە لە بابەتەکەیداو زاڵە بەسـەر پێکهاتـەو بەشەکانیداو خواستی بەرچاوی هەیە بۆ نوسین لەبارەیەوە.

هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوە بەزۆری لە میانەی ماوەی خوێندنی زانکـۆدا دەبێـت ، بـە پاڵپشـتی خوێندنـەوەی چـڕوپڕی توێـژەر .بەشـێوەیەك کـە شارەزاییەکی زانستی هەبێت دەربارەی بابەتەکـەی و پێکهاتـەکانی ، پاشـان ژمارەیەك بابەت هەڵبژێرێت بۆ توێژینەوەی ماستەرو دکتۆرا ، بۆئەوەی کاتی تەواوی هەبێت بۆ پالاوتنیـان ، هەرچـەندە هەڵنەبـژاردنی بابـەتی توێژینـەوە لەلایەن توێژەرەوە لەکاتی خوێندنی زانکۆدا مانای بێ توانایی و بێ دەسەلاتی توێژەر ناگەیەنێت .

هەروەك پەلەکردن لە هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوەدا دەبێتە هۆی ئـەوەی کە بابەتێکی نەخوازراو هەڵبژێردرێت و دواجار توێژینەوەکە گرنگـی خـۆی لەدەست بدات و توێژەر بخاتە تەنگ و چـەڵەمەیەکەوە کـە دەرچـوون لێـی ئەسـتەم بێـت ، مەگـەر لەسـەر هـەوڵ و توانـایی کـاتی و لێوەشـاوەیی‌یە زانستی‌یەکانی خۆی قەرەبوی بکاتەوە .

٢ - هەڵبــژاردنی بابــەتی توێژینەوەكــە لەلایــەن مامۆســتای سەرپەرشتیارەوە:

ئەم شێوازە گونجاوە سەبارەت بە زۆرێك لە توێژەران و ئەوانەی كە كات و توانا زانستی‌یەكانیان یارمەتیان نادات لــە هەڵبــژاردنی بابەتێكـدا لــەكاتی خوێندنی زانكۆ یان دوای خوێندن .

وەمــەرج نی‌یــە ئــەم شــێوازە ڕێگــر بێــت لەبــەردەم هەڵبژاردنی‌ڕاســت ودروست دا ، بە پێچەوانەوە ڕەنگە مامۆستای سەرپەرشتیار ژمارەیەك بابەتی گرنگ و شیاوی لادەست بكەوێت ئەوكاتــە هەڵبــژاردنی بابەتەكــە لەلایــەن مامۆستای سەرپەرشتیارەوە سەركەوتوو دەبێت و توێــژەر دەتوانێــت لەگــەڵ مامۆستاكەیدا سەبارەت بە بابەتەكە بدوێت و ڕابگۆڕێتەوەو چەند وەلامێكــی دیاریكراوو سودبەخش و پەیوەندیدار بەبابەتەكەیەوە دەست بكەوێت.

مەرجەكانی هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوە:

١ - نوێكاری و داهێنانكاری:

واتە بابەتەكە نوێ بێت وپێشتر تێیدا نەنوسرابێت یان تۆمار نــەكرابێت و پێشكەش نەكرابێت بۆ بەدەست هێنانی پلەی ماستەرو دكتۆرا.

بۆ ئەم مەبەستەش دامەزراوەكان جەخت دەكەنەوە لەسەر بوونی تۆمارێكی تایەت بەهەر كۆلێژێك لەهەر زانكۆیەكدا كە بابەتەكانی ماستەرو دكتـۆرای تێدا كۆنووس كرابێت . لەوانە پەسەندنەكردنی بابــەتی دووبــارە بەمەبەســتی نەهێشتنی دیاردەی پشت پێبەستن و دزینــی ئــەدەبی و زانســتی. بۆیــە ڕێگــە نادرێت كە یەك بابەت بكرێتە توێژینەوە بۆ زیاتر لە نامەیــەك یــان زیــاتر لــە

توێژەرێك لەیەك بابەتدا بنوسێت ، تەنها لەیەك حاڵەتدا نەبێت كە ئەویش تێپەڕبوونی ١٠ساڵە بەسەر هەڵسەنگاندنی بابەتەكەدا .

ئەم قەدەغەكردنەش تەنها لەناو یەك زانكۆدا پەیڕەو دەكرێت . واتە ئەگەر توێژینەوەیەك لە زانكۆیەكی دی پێشكەش كرابێت ئەوا توێژەر دەتوانێت بە هەمان ناونیشان لە زانكۆكەی خوێدا ئەنجامی بدات.

سەبارەت بەو ماوەیەش كە دەبێت تێیدا توێژینەوەی تۆماركراو (ماستەر یان دكتۆرا) هەڵبسەنگێرێت ، ئەوا كەمترین ماوە ٢ساڵە و زۆرترین ماوەشی ٤ ساڵە . وەدەكرێت ئەم ماوەیە درێژبكرێتەوە بە بوونی داوایەك كەلەلایەن كۆلێژ یان زانكۆوە پەسەندكرابێت .

٢ - **ئارەزوومەندی:** مەرجێكی پێویستەو سەركەوتنی توێژینەوەكەی لەسەر بەندە . توێژەر خاوەنی توێژینەوەكەیەتی و لەو ڕوانگەیەوە كەسیتی زانستی خۆی دەچەسپێنێت ، بۆیە پێویستە داهێنانی تێدا بكات . وەچەند پرسیارێك ئاڕاستەی خۆی بكات لەوانەش :

١ - ئایا حەزم لەم بابەتەیەو خوازراوە لام ؟

٢ - ئایا دەتوانم ئەم توێژینەوەیە ئەنجام بدەم ؟

٣ - ئایا دەكرێت نامەیەك لەبارەی ئەم بابەتەوەئامادەبكرێت ؟

٤ - ئایا شایەنی ئەو هەوڵدان و كۆششكردنەیە؟

٥ - ئایا دەكرێت ئەم توێژینەوەیە لەكاتی دیاریكراوی خۆیدا ئامادەبكرێت ؟

٦ - ئایا دەتوانم بەسەر هەموو لایەنەكانی ئەم توێژینەوەیەدا زاڵ ببم ؟ و ئایا دەتوانم مادەی تەواوی بۆ بدۆزمەوە؟

وەهەر پرسیارێكی دی كەوەلامەكەی توانای ڕاستەقینەی توێژەر و دەستدان و شیاوی توێژینەوەكە بۆ ئامادەكردن دەربخات .

٣ - ڕوونی و وردەكاری:

ئەم مەرجە هەردوو ماناو مەبەست دەگرێتەوە . پێویستە بابەتی توێژینەوەكە ڕوون بێت ، ورد بێت لە خستنەڕووی بیرۆكەكانداو گاریگەر بێت لە داڕشتن و دەربڕیندا ، بە شێوازێكی شیرین و بەبەكارهێنانی وشەی دیاریكراو . كەواتە ئەركی توێژەر تەنها هەڵبژاردنی ناونیشان یان بابەت نی یە ، بەڵكو وردەكاری هەڵبژاردنە لە ڕووی وتەو دیاریكردنی لە ڕووی مەبەستەوە بەدەربڕینێكی ڕوون و سەرنج ڕاكێش كە هیچ تێكەڵی و ئالۆزیەكی تێدا نەبێت .

٤ - دیاریكردنی وتە (بێژە):

پێویستە لە بابەتەكەدا ئەو وشانە دیاریكرێن كە مەبەست ڕوون دەكەنەوە، سەرەڕای دووركەوتنەوە لە درێژبڕیەك كەمەبەست نادات بەدەستەوەو دەبێتەهۆی ئەوەی بابەتەكە ڕەونەقی خۆی لەدەست بدات .هەروەك لەلایەكی ترەوە نابێت بابەتەكە ئەوەندە كورت بێت كە مانای خۆی لەدەست بدات .

٥ - سەرچاوە:

دابین بوونی سەرچاوە مەرجێكی پێویستە بۆ هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوە، پێویستە توێژەر لەو بابەتانە دوربكەوێتەوە كە سەرچاوەیان دەگمەنە بۆ ئەوەی كات و توانای بەفیڕۆ نەدات. هەربۆیە پێویست ناكات پەلە بكرێت لە هەڵبژاردنی بابەتی بریقەداردا. لەكاتێكدا هەندێك لە زانایان نرخی زانستی

نامەكە لەفرە سەرچاوەیی و زۆر خوێندنەوەی ئەو سەرچاوانەدا دەبینن ، بەتایبەتی سەرچاوە تایبەت و بنچینەیی‌یەكان .

دەبێت ئەوەشمان لەیاد نەچێت كە هەڵبژاردنی دروست و تەواوی بابەتەكە چ لە ڕووی باسكردن یان لە ڕووی مەرجەكانی هەڵبژاردنەوە بێت خۆی لە خوێندنەوەی فراوانی توێژەردا دەبینێتەوە لە كتێب وسەرچاوەی بنچینەیی و لاوەكی و كۆن و نوێدا .

هەنگاوی دووەم- ئامادەكردنی پلانی توێژینەوەكە:

ئەمەش هەنگاوی دوای هەڵبژاردنی بابەتەكەیە ، پێش هەنگاوی كۆكردنەوەی مانا زانستی‌یەكان ، بەلاّم هاوكاتە لەگەڵ هەنگاوی كۆكردنەوەی سەرچاوە زانستی‌یەكاندا .

پلانی توێژینەوە هەنگاوی بنچینەیی و بونیادی پەیكەری ڕێكخراوی توێژینەوەكەیە . پلان پرۆژەی ئەندازەیی بەش و پێكهاتە واتایی‌یەكانی توێژینەوەیە. بۆیە پێویستە بە تۆكمەیی دابنرێت و بەوردی وێنەی بكێشرێت.

دیارە نەخشەی توێژینەوەش جیاواز دەبێت ، بەپێی هەمەجۆری خودی توێژینەوەكان . جا لەڕووی ئەو ژینگەیەوە بێت كە تێیدا ئامادە دەكرێت یان ئەو زانكۆیەی كە قوتابی پەیڕەوی مەرجەكانی دەكات ...تاد .

هەروەها پێویستە توێژەر لە پلان داناندا سود لە پلانی توێژینەوەی دی وەربگرێت نەك پەیڕەوی ڕێبازەكەی بكات ، بۆئەوەی پلانەكە لە بۆشایی‌یەكی فكری یان زانستی‌یەوە سەرچاوە نەگرێت.

هێڵە سەرەکیەکانی پلانی توێژینەوە ئەمانە دەگرێتەوە :

١ - ناونیشانی توێژینەوە.

٢ - پێشەکی.

٣ - بەش وباس و ناونیشانەکانیان.

٤ - کۆتایی.

١ - ناونیشانی توێژینەوەکە: ناونیشان زۆر سنوردارترە لە بابەتەکەو لەهەمان کاتدا مانای بابەتەکە دەخاتەڕوو، هەندێك جاریش ناونیشان خودی بابەتەکەیە . بۆیە باشتر وایە ناونیشانێکی گونجاو هەڵبژێردرێت ، کە بەڵگە بێت لەسەر بابەتێکی زۆر دیاریکراو چونکە بابەتی گشتگیر ڕەنگە زیاتر لە ناونیشانێك هەڵبگرێت.

ئەو مەرجانەی کە پێویستە لەناونیشانی توێژینەوەدا هەبن:

(ا) - نوێکاری و داهێنانکاری .

(ب) - وردەکاری و ڕوونی .

(ج) - دیاریکردن "دەست نیشانکردن ".

پێویستە ناونیشان زۆر پەیوەست بێت بەبابەتەکەوە لە ڕووی ماناوەو هەموو پێکهاتە دیاریکراوو خوازراوەکانی توێژینەوەکە لەخۆبگرێت .

وە ناونیشان لەگەڵ پلانی توێژینەوەکە پێشکەش بە ئەنجومەنی کۆلێژ دەکرێت بۆ تۆمارکردنی . لەهەمان کاتدا ناونیشان لەتەك زانیاریەکانی تردا لەسەر بەرگی توێژینەوە یان نامەکە دەنوسرێت .

٢- پێشەكی:

ئەمــەش بەشــی دووەمــی پلانــی توێژینەوەكەیــەو شــوێنی لەســەرەتای توێژینەوەكەداو ڕاستەوخۆ لەدوای بەرگەو چــەند بنــەڕەتێك دەگرێتــەوە لــە گرنگترینیان :

أ- پێناسەی توێژینەوەكە:

توێژەر لـە پێشـەكیدا پێناسەی توێژینەوەكە دەخاتـەڕوو ، بـۆ ئاشـناكردنی خوێنەران بە بابەتی توێژینەوەكە . تیایدا باسی ئەو ڕەگەزو بیرۆكانـە دەكـات كــە نــاوەڕۆكی بابەتەكــەیان پێكهێنــاوە بــەڵام بــەكورتی. واتــە پێشــەكی بەپێناســەیەكی كــورت و پــوختی بابــەتی توێژینەوەكــەو ئــەو كێشــانەی كــە دەیوروژێنێت دەست پێدەكات .

ب- مەبەســتی توێژینەوەكــە: واتــە ئامــانجی ســەرەكیو ئــەو پاڵنەرانــەی كەلەپشت ئامادەكردنەوە خۆیان حەشارداوە ، هەر توێژینەوەیـەك ئامـانج و پاڵنەرو مەبەستی خۆی هەیە كەلەپێناوی بەدیهێنانیدا ئامادەكراوە ، سەرەڕای ئامانجی گشتی هەر توێژینەوەیەك كە ئەویش ئامانجی زانستییە .

واتە توێژەر ئەوە ڕوون دەكاتەوە كـە بـۆ نمونـە مەبەسـتی لــە ئەنجامـدانی توێژینەوەكەی، ڕونكردنەوەی پێشكەوتنێك یان ڕاڤەكردنی ڕووداوێكە یان دەربارەی كەسایەتیەك یان ئامانجی دارشتنەوەی كۆمەڵە بریارو ڕێككەوتن و ئامۆژگارییەكە ....تاد .

ج- توێژینەوەكانی پێشوو :

توێژەر بە كورتی ڕوونی دەكاتەوەو باسی پەیوەندی پتــەویو ئــەو ســودە دەكات كە دەیگەیەنێت بە توێژینەوەكەی.

د- ڕێبازی توێژینەوەكە :

بریتی‌یە لە هەنگاوە بنچینەییەكانی توێژینەوەكە ، وێڕای ئەو شێوازو ڕێگایانەی كە بەكاریهێناوە لە ئامادەكردنی توێژینەوەكەیدا ، جا ئەو شێوازانە واتایی بن وەك پەیڕەوو شێوازی پەروەردەیی و شێوازی دەربڕین و .....تاد . یان ماددی بن وەك ئامێرو هۆكارەكانی ڕونكردنەوە ، كە ئەمەش زیاتر پەیوەستە بە توێژینەوەی زانستی كرداریەوە.

ه- گرنگی توێژینەوەكە :

توێژەر ئەو لایەنە شاراوەو شێوازو بەڵگانە ڕوون دەكاتەوە كەجێگەی بایەخن بۆ توێژینەوەكەو وەڵامی هەموو ئەو پرسیارانە دەداتەوە كە دەربارەی گرنگی توێژینەوەكەن لەوانەش هۆكارەكانی ئامادەكردنی توێژینەوەكەو بابەت و پاڵنەرەكانی .

و- ئاونیشانە سەرەكیەكانی توێژینەوەكە :

واتە هەوڵ و كۆششی فكری‌و جەستەیی‌و ماددی . توێژەر ڕادەی پێویست بوونی توێژینەوەكە بەو هەوڵەی كە تیایدا دراوە ڕوون دەكاتەوە بە هۆی ئەو بایەخەی كە هەیەتی .

ع- سوپاس و پێزانین :

ئەمەش بۆ هەموو ئەو لایەن وكەسە ماددی و مەعنەوی‌یانەی كەبەشداربوون لە ئامادەكردنی توێژینەوەكەدا ، وەك سەرپەرشتیارو مامۆستاو پسپۆڕان بە بابەتی توێژینەوەكەو ئەمینداری كتێبخانەو بەڕێوەبەری زانكۆو فەرمانبەران لە كتێبخانە و فەرمانگە حكومیەكانداو وەهەر كەسێك كە بەشداربووە لە ئامادەكردندا .

هەندێك پێیان باشەكە لاپەڕەیەكی سەربەخۆ تایبەت بكرێت بـە سـوپاس و پێزانین، كەزۆرجار لـە پێش پێشەكیدا دادەنرێت.

٣ - بەش و باس و ناونیشانەكانیان:

بەپێی شێوازی نویٚ توێژینەوە دابەش دەكرێت بۆ بەش پاشان بۆ بـاس بـە پێناسـەوە . واتـە ناكرێـت بەشـێك بنوسـرێت بـەبیٚ ناونیشـان. وە توێـژەر دەتوانێت توێژینەوەكە دابەش بكات بۆ بەش بەتـەنها . هـەروەك ژمارەیـەكی دیاریكراو نیـیە بـۆ بـەش وباسـەكان و توێـژەر بـە پێـی بابەتەكـەی خـۆی دیاریدەكات .هەروەها دەبێت ڕەچاوی ئەوە بكرێت كە پەیوەستی و گونجان لـــەنێوان ناونیشـــانی بـــەش و باســـەكانداو نێـــوان ناونیشـــانی ســـەرەكی توێژینەوەكەدا هەبێت . وەبەهەمان شێوە لـەنێوان ناونیشانی بەشـێك و نێـوان ناونیشانی باسەكانیدا .

بەشێوەیەكی گشتی لقە بنچینەیی‌یەكانی بابەتەكانی توێژینەوە بـەم شـێوەیە ڕیزدەكرێت : بەش- باس-بابەت-لق-بەند یان برِگە(باب-مبحث-مطلب-فرع-بند).

٤ - كۆتایی:

لـەم كۆتـا بەشـەی پلانـی توێژینـەوەدا ، توێـژەر پوختەیـەكی خێـرا لــە توێژینەوەكە باس دەكات و تیایدا ئاماژە دەكات بۆ ئەو تێڕوانین و دەرەنجام و بیرۆكـــە ســـەرەكی و پوختەكراوانـــەی كـــە لەتوێژینەوەكەیـــدا پێـــی گەیشتووە .هەروەها ئاماژە دەكات بە نـویٚو داهێنـراو لـە توێژینەوەكـەدا، وێـڕای خسـتنەڕووی كورتـەی ڕاوبۆچـوونی خـۆی دەربـارەی نـاوەڕۆكی توێژینەوەكە ،بەرِەزامەندی نواندن بێت یـان تێڕوانینـی پێچـەوانەو جیـاوازی هەبێت .

دەبێت ئەوەشمان لەیاد نەچێت كە ئامادەكردنی پلانی توێژینـەوە بەبـەش و ناونیشانەكانیەوە پێویستە لەتەك بابەتی توێژینەوەكەدا بدرێتە ئەنجومەنی كۆلێژ بۆ ڕەزامەندی نواندن لەسەر بابەتی توێژینەوەی ماستەر یان دكتۆرا .

ڕاستكردنەوەی پلانی توێژینەوە:

ئەمەش كارێكی پێویست و بەڵگە نەویستە ، لەبەر ڕۆشنایی خوێندنـەوەی هێواشی توێژەر لەكاتی ئامادەكردنی توێژینەوەكەدا .هەروەك پلانی یەكـەمی توێژینەوە كەلە كۆلێژ تۆماركراوە پلانێكی بنەڕەتیەو زۆرجار بەشـێوەیەكی سەرپێیی دانراوەو پشت بەكۆمەڵێك چەمكی سەرەتایی دەبەستێت كە توێژەر بە خوێندنەوەیەكی خێرا پوختەی كردووە ، واتە تەنها پلانێكـی خەملاندنـە . زۆرجار توێژەر ئەوە دەبینێتـەوە كـە پێچـەوانەی پلانەكەیـەتی یـان لەگـەڵ پێكهاتەو بیرۆكەكانیدا ناسازێت و دژ دەوەسـتێتەوە . بۆیـە لـە زانكۆكانـدا ڕێگە دەدرێت بەئەنجامـدانی ڕاسـتكردنەوەو گۆڕانكـاری ، بەمـەرجێك كـە جەوهەری نەبێت و لەسـەر هەنـدێك لەناونیشـانی بـەش وباسـەكان بێـت ، لەگەڵ ناوەڕۆكی بابەتەكەدا لێك نەدات ، ئەگەرنا هەر ڕاستكردنەوەیەك لـە پێكهاتەی پلانەكەدا دەبێتە هۆی گۆڕان لە نـاوەڕۆكی بابەتەكـەداو دواجـار دەبێتەهۆی هەڵوەشاندنەوەی نەخشەی بابەتەكە بەتەواوی .وەلـەم حاڵەتـەدا پێویستە توێژەر بابەتێكی نـوێی دی لەتـەك پلانێكـی نـوێدا پێشـكەش بـە ئەنجومەنی كۆلێژ بكات بۆ بەدەست هێنانی ڕەزامەندی لەسەری .

هەنگاوی سێیەم – کۆکردنەوەی سەرچاوە :

ئـــەم هـــەنگاوە هاوکاتـــە لەگـــەڵ هـــەنگاوی ئامـــادەکردنی پلانـــی توێژینەوەکەدا . بـەڵام بەلێکۆڵینـەوەو بەدواداچـوونێکی قـوڵتڕو ئاگـایی و شارەزایی فـراوانترو گـەڕانێکی زیـاترو کۆکردنـەوەو پەیـداکردنی زیـاتری سـەرچاوەی پەیوەست بە توێژینەوەکەوە .

ئەم هەنگاوە لەم خاڵانەی خوارەوەدا خۆی دەبینیتەوە :

١-کۆکردنەوەی سـەرچـاوەی پەیوەندیـدار بـە توێژینەوەکـە : کـە تیایـدا توێـــژەر بابـــەت گـــەلی زۆرو چـــرووپڕ دەبینێتـــەوە کـــە خزمـــەت بەبابـــەتی توێژینەوەکەی دەکات .

٢ – کۆکردنەوەی سەرچاوەی پەیوەســت بــە دەسـتکەوتنی مـاددی یـان کۆنووسکردن (نوسینەوە) . ئەویش بە بەدەستهێنانی لە ڕێگەی کـڕین یـان خواستن و پۆلێن کردنیان لە کتێبخانەی ماڵەوەدا ، یان بەنوسینی ناوەکانیان لەکاتێکدا ڕاستەوخۆ دەست نەکەون ئەویش بە نوسینی نـاوی کتێـب یـان سەرچـاوەو نـاوی نوسـەرو سـاڵ و چـاپ و بەشـی پەیوەندیـدار بـە بابـەتی توێژینەوەکە لە پسولەی تایبەتدا .

٣ – کۆکردنەوەی ئەو سەرچاوە کۆنانەی کـە زانیـاری زۆرو بیرۆکـەی ڕۆشن و ئاشکرایان تێدایە .

٤ – پەیداکردن و کۆکردنەوەی سەرچاوەی نوێ ، کـە توێـژەر تێیـدا مەبەستەکەی خۆی دەبینێتەوە لە زانست و بیرۆکەی نوێ و بیردۆزەکان .

٥ – شـــارەزابوون لـــە دەستنووســـەکان – واتـــە ئـــەو کتێبـــە کۆنانـــەی کەبەدەست نوسراونەتەوەو سامانێکی زانستی بەرچاوو بنچینەی زانســتەکانی

ئێستان . پێویستە توێژەرتەنها شارەزایی دەربارەی ئەو دەستنوسانە هەبێت کە پەیوەستن بەبابەتی توێژینەوەکەیەوە .

٦ - بەسەرکردنەوەی بلاوکراوە خولیەکان وەك : گۆڤارو رۆژنامەکان کە زۆرجا وتارو توێژینەوەی پەیوەندیدار بەبابەتی توێژینەوەکە بلاودەکرێتەوە تیایاندا .

٧ - بەسەرکردنەوەی بەڵگەنامە رەسمیەکان - واتە بلاوکراوەو چاپکراوە حکومیەکان . ئەوانیش لە شێوەی راپۆرت یان سەرژمێری یان توێژینەوەدا بن ، سەرەرای بلاوکراوە ناحکومیەکان .

٨ - بەسەرکردنەوەی دایکی سەرچاوەکان - کەلەلایەن ئینسکلۆپیدیای جیهانییەوە بلاودەکرێنەوە هەرچەندە پەیوەندیشیان بە توێژینەوەکەوە نەبێت ، بەلام بەشداری دەکەن لەدروستکردنی توانستێکی رۆشنبیریدا کە هەموو توێژەرێك پیویستی پێیەتی بۆ فراوانکردنی توانا شیکاری و عەقلیەکانی ،لەو کتێبانەش : قورئانی پیرۆزو تفسیرو کتێبی فەرموودەو کتێبەکانی مێژوو زمان،......تاد .

٩ - سەیرکردنی سەرچاوە سەرەتاییە بنچینەییەکان - کە زانیاری و راستی بنچینەییان لەخۆگرتووەو پێشتر راڤە نەکراون لەوانەش :

أ - دەستنوسی بلاونەکراوە .

ب - یاداشتنامەی سەرکردەو زاناو روناکبیران .

ج - وتاری تایبەت .

د - رونکردنەوە.

هـ - لێکۆلینەوەکانی شوێنەوارو تابلۆو .....تاد.

و - کتێبی بەلگەی سەرژمێری.

ع – کتێب و سەرچاوەی کۆن و نوێی ڕاڤەنەکراو .

١٠ – سەیرکردنی سەرچاوە دووەمی‌یەکان ، کە ڕاڤەو شیکاری زانیاری سەرچاوە بنچینەییەکانی لەخۆگرتووە . ئەم سەرچاوانە بەشداری دەکەن لە ڕوونکردنەوەی زانیاری‌یە سەرەتایی‌یەکاندا . لەو سەرچاوانەش :

أ – کتێبی کۆن و نوێی گواستراوەو ڕاڤەکراو ، وەك کتێبی وەرگێڕدراوو دەستنوس .

ب – ئینسکلۆپیدیای زانستی.

ج – ڕۆژنامە .

د – ڕاپۆرت.

ه – تێبینی ڕەخنەیی و هەڵسەنگاندنی کتێب و سەرچاوە .

ع – زانیاری وەرگیراو .

هەنگاوی چوارەم – کۆکردنەوەی ماددەی زانستی:

لە گرنگترین هەنگاوەکانی ئامادەکردنی توێژینەوەیە ، کە بە(٥) شێوە ئەنجام دەدرێت ئەوانیش :

ا – خوێندنەوە.

ب – هەڵسەنگاندن و تاوتوێ کردن.

ج – کۆنوسکردن – نوسینەوە – .

د – وەرگرتنی زانیاری.

ه – تێبینی و ئەزموون.

١ - خوێندنەوە:

خوێندنەوە ڕێبازی لێکۆڵینەوەو بەدواداچوون دیاری دەکات . سەرەڕای ئەوەی هێنانەدی بەرچاوڕوونی لە بەرامبەر ڕەهەندەکانی بابەتی توێژینەوەکەو دیاریکردنی سنورەکانیو دواتر ڕونکردنەوەی بەش و بیرۆکەکانی و خستنەڕووی تێڕوانینەکانی دروست بن یان هەڵە ، هەمووی بە خوێندنەوە دێتەدی .

هەروەك خوێندنەوەش شێوازو هەنگاوو قۆناغی خۆی هەیەو دەتوانین هەنگاوەکانی خوێندنەوە لە کۆکردنەوەی مادەی زانستیدا بەم شێوەیە کورت بکەینەوە :

١-**خوێندنەوەی خێرای پێڕست** : ئەویش بە چاوخشاندنی خێرا بەسەر پێڕستی کتێب و سەرچاوە گشتییەکاندا . وە دواتر توێژەر ناوی ئەو کتێبانە تۆمار دەکات کە پەیوەندیان بەباتەکەوە هەیە ، وێڕای نوسینی ناوی سەرچاوەو ناوی نوسەرو بەش و ناونیشان و ژمارەی لاپەڕە .

٢ - خوێندنەوەی پێڕستی سەرچاوەکانی ئینسکلۆپیدیای پسپۆڕی: بەچاوخشاندنی خێرا بەسەر پێڕستی ئەو کتێبانەی زۆر تایبەتن و پەیوەندی توندو تۆڵیان بە توێژینەوەکەوە هەیە.وە ئەم کتێبانە خاڵی دەست پێکردنن بۆ هەر زانیاریەکی نوێ لە سەرچاوە نوێیەکاندا.

٣-**خوێندنەوەی سەرەتایی کتێبە تۆمارکراوەکان** :ئەویش بەخوێندنەوەیەکی سەرەتایی وخێرای ئەو بابەتانەی کە پەیوەندیان بە توێژینەوەکەوە هەیە .

٤-**خوێندنەوەی قووڵ:** ئەمەش بۆ بابەتە پەیوەندیدارەکان لەو پەرتوکانەی کە پێشتر هەڵبژێردراون ،بەوردی و هێواشی و قوڵبوونەوە لە ڕەهەندو بیرۆکەو چەمکەکانیدا .

٥ - **خوێندنەوەی تایبەتمەندیی گشتگیر**:ئەم خوێندنەوەیەش بۆ هەموو ئەو سەرچاوانەی کە پەیوەندیدارو تایبەتن بە بابەتەکانی توێژینەوەکەوە . ئەویش تەنها بە خوێندنەوەی پەرتوکی کۆن و نوێ و بنچینەیی و لاوەکی پەیوەندیدار.

٦- **خوێندنەوەی تایبەتمەندیی یارمەتیدەر:** بۆ ئەو سەرچاوانەی کە پەیوەندی تایبەتمەندی (پسپۆڕی) یان بەبابەتی توێژینەوەکەوە هەیە، زانیاریەکان یارمەتیدەرن لە بەهێزکردن و ڕوونکردنەوەو ئاسانکردنی ناوەڕۆکی توێژینەوەکەو بابەتەکانی ، وەك بلاوکراوەی خولیی و کتێبی بەڵگەیی سەرژمێری و ناساندنی کەسایەتی ڕووداوەکان و کتێبی وەرگێڕدراوو هۆکارەکانی ڕوونکردنەوە، وەك نەخشەو بەڵگە جوگرافیەکان و هی دی .

٧ - **خوێندنەوەی ڕێکخراو:** ئەویش بە ڕێکخستنی کاتەکانی خوێندنەوە ، بەپێی کات و توانای هزری و لاشەیی توێژەر ، پێویستە توێژەر نەخوێنێتەوە لە کاتێکدا کە لە ڕووی فکری و جەستەییەوە ماندووە یان لەو کاتانەی کە تایبەتن بە پشوو کارکردن و پەرستش ......تاد .

٨ - **خوێندنەوە بە پێی شوێن:** دیاریکردنی شوێنی خوێندنەوە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە توێژەرەوە هەیە . وە پەسەندکردن لە نێوان خوێندنەوەی کتێبخانەو ماڵەوە یان لە نێوان کتێبخانەی تایبەت و کتێبخانەی گشتی .

شتێکی ڕێژەیی یە لە توێژەرێکەوە بۆ توێژەرێکی دی یان لە کتێبخانەیەکەوە بۆ یەکێکی دی جیاوازە .

٩ - **خوێندنەوەی کتێبخانە:** توێژەر بە پێی پێویستی و بارودۆخی ماددیو دەرونیو ماڵی خۆی پشتی پێ دەبەستێت .وەهەروەها بەپێی بارودۆخی کتێبخانە لە ڕووی دەوڵەمەندی بەسەرچاوەی پێویست و کاتەکانی خوێندنەوە تیایداو ئەندازەی گونجانی لەگەڵ کاتی توێژەرداو بەپێی یاسای خواستن و خوێندنەوەش تیایدا.

١٠ - **خوێندنەوەی توێژینەوەی نوێ** : سەرەڕای خوێندنەوەی سەرچاوەی هەمەجۆر توێژەر پێویستی بە خوێندنەوەی ئەو توێژینەوە تازانە هەیە کەلە ئینتەرنێت وگۆڤارو ڕۆژنامەکاندا بلاْودەکرێنەوە . وە زۆرجار ئەم توێژینەوە نوێیانە بنەماو زانیاری سودبەخشیان تێدایە بۆ توێژەر .

ب - هەڵسەنگاندن و تاوتوێ کردن:

کۆکردنەوەی ماددەی زانستی بەهەمان شێوە لە ڕێگەی گفتوگۆ لەگەڵ کەسانی پسپۆڕو پەیوەندیدار بەبابەتی توێژینەوەکەوە ئەنجام دەدرێت . ئەویش بە گوێگرتنی ڕاستەوخۆ بۆیان و وتووێژکردن لەگەڵیاندا ، کەبەڕونکردنەوەی زارەکی دەبێت یان بەناردنی نوسراو.

١- **ڕوونکردنەوەی زارەکی فێرکردن** : ئەمیش لە ڕێگەی چاوپێکەوتنی مامۆستاو کەسانی پەیوەندیدار بەبابەتی توێژینەوەکەوە دەبێت. وەك: مامۆستای سەرپەرشتیاری نامەکە، بەشێوەیەك کە توێژەر گفتوگۆیان لەگەڵ دەکات و پرسیاریان ئاڕاستە دەکات و بەزارەکی وەلاْمیان لێوەردەگرێت.

٢- **ڕونکردنەوە بە نوسراو (بەنوسین):** ئەمیش لە ڕێگەی ناردنی نوسراوەوەو بە شێوەیەك کە توێژەر ڕاستەوخۆ بە نوسراوی پرسیارەکانی

دەخاتە بەردەست مامۆستای سەرپەرشتیار یان تایبەتمەند لــە كتێبخانــە یــان بەپۆستدا بۆی دەنێرێت و دواتر توێژەر لەلایەن مامۆســتاكەیەوە وەلامــەكانی بەدەست دەگاتەوە یان بەهۆی گەشتكردن یان هەر هۆكارێكی دی.

ج - نوسینەوە:

توێژەر هەڵدەسێت بە نوسینەوەی پێكهاتەو ڕستەو بابەتەكانی پەیوەست بە توێژینەوەكەیەوە . ئەویش بە نوسینەوەی وەك خۆی یــان بــە كورتكردنــەوەو پوختەكردنی .

وە توێژەر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو سەرچاوانەی كە پێشتر كۆی كردونەتــەوەو پەیوەنــدیان بــە توێژینەوەكــەوە هەیــە ،و هەڵدەســێت بــە خوێندنەوەیبابەتــە دیاریكراوەكــان و پاشــان تۆماریــان دەكــات ،بەنوســین یــان بەوێنــەگرتن . وەتۆماركردنیش بەنوسین لــە ڕێگــەی نوســینەوەی بابەتەكــە بەتــەواوی وەك خۆی یان گواســتنەوەی بــە كــورتكراوەیی یــان بــە پوختــەكردنی بیرۆكــەو پێكهاتەكانی بە دارشتن و شێوازی توێژەر .

وەبەشێوەیەكی گشتی زانیاریــەكان لەســەر پســولە یــان لەســەر پــەڕەی ئاسایی ناو دۆسیەی تایبەتدا دەنوسرێنەوە .

١- نوسینەوە لەسەر پسولە : پسولە بریتیـیە لە پارچەیەك كاغــەزی مقــەبا . كەدەشێت هێڵدار بێــت بــە درێــژی ١٠ســم و پــانی ١٤ســم ، وەزۆر جــار پسولەكان هەمان قەبارەو ڕەنگیان هەیە یان هەر بەشەو ڕەنگی تایبەتی خۆی هەیــە. پســولەكان بــەپێی ژمــارەی بەشــەكان دابــەش دەكــرێن بەچــەند كۆمەڵەیەكەوە، وە هەر كۆمەڵەیەك زانیاری تایبــەت بەبەشــێكی تێــدا تۆمــار دەكرێت . وەلەیەكێك لەتەنیشتەكانی پسولەكەوە ئەم زانیاریانە دەنوسرێت :

-ناوی نوسەرەكە بەتەواوی .

– ناونیشانی پەرتوکەکە بەتەواوی .

– ناوەندی بلاوکردنەوە(بلاوکەرەوە) شوێن و مێژووی بلاوکردنەوە .

– ڕونکردنەوەی بەش ،و بەرگ ،و لاپەڕەکان .

وە سەبارەت بە گۆڤارەکان ساڵ مانگ، ڕۆژ ،و ژمارەی لاپەڕە دەنوسرێت .

دەربارەی بلاوکراوەی خولی : ساڵ ،مانگ ،ڕۆژ ، بەرگ ،و ژمارەی ئەو لاپەڕەیەی کە وتارەکەی تێدایە دەنوسرێت .

بەشێوەیەکی گشتی یەك پسولە تایبەت دەکرێت و بابەتەکانی یەك سەرچاوەی تێدا دەنوسرێت . خۆ ئەگەر بابەتەکانی ئەو سەرچاوەیە زۆربوون ئەوا زیاتر لە پسولەیەك بەکاردەهێنرێت .

٢- نوسینەوە لە دۆسیەدا: دۆسیە بریتیە لەبەرگێکی مقەبا کە کۆمەڵێك پەڕەی قەبارە ئاسایی جێگیرکراوی تێدایە

وەبەشێوەیەکی گشتی یان دۆسیەیەك تایبەت دەکرێت بۆ هەر بەشێك بەباسەکانیەوەو بەڕەنگی جیاواز . وەیان یەك دۆسیە دادەنرێت بۆ هەموو توێژینەوەکە .

توێژەر لە کۆکردنەوەی ماددە زانستیەکەدا هەڵدەسێت بە تۆمارکردنی هەر شتێکی پێویست کە لەدوور یان نزیکەوە پەیوەندی بەبابەتیتوێژینەوەکەوە هەبێت . دواتر جیایان دەکاتەوەو ئەوە هەڵدەبژێرێت کە پەیوەندی تونددوتۆڵی بە بابەتی توێژینەوەکەوە هەیە ، دابەشیدەکات بەسەر بەش وباسەکاندا هەریەکەو لەژێر ناونیشانی گونجاودا. وە دەبێت ئەوەشمان لەیادنەچێت کەچەمکی کۆکردنەوەی ماددەی زانستی تەنها گواستنەوەی ڕاستەوخۆی بابەتەکە ناگرێتەوە ، بەڵکو هەندێك جار

کورتکراوەوپوختەکراوو تیـروانین و بیرۆکـەش دەگرێتـەوە. کـە دارشـتنی هەریەکەیان بۆ توێژەر بەجێ دەهێلرێت .

توێژەر هەوڵ دەدات پەیوەندی بەردەوامی بەسەرچاوەکانەوە هەبێت ، بـۆ تەواوکردنی دەقی مادده زانستییەکە ، تـا لـەکۆتاییـدا ماددەیـەکی زانسـتی گەورە کۆدەکاتەوە کە دەبێتە باکگراوندێکی ماددی زانستی کە توێـژەر لـە دارشتنی توێژینەوەکەدا پشتی پێ دەبەستێت .

د - زانیاری وەرگرتن:

یەکێکە لـە هۆکارەکانی کۆکردنەوەی ماددەی زانسـتی کەلـە هـەنگاوی دارشتنی توێژینەوەکەدا سـودیان لێوەردەگیرێـت بـەوەی کەئـەم زانیاری‌یـە وەرگیراوانـــە لەلایـــەن توێـــژەرەوە بـــەکاردەهێنرێن لـــەکاتی دارشـــتنی توێژینەوەکەدا بە شێوازی خۆی . لەگەڵ ئەوەشدا ئەم زانیاری‌یە وەرگیراوانە بە ئاسانی جیادەکرینەوە لـە دەربڕین و شێوازی توێژەر . وەهەموو توێـژەرێك پێویستی بە وەرگرتنـی زانیـاری هەیـە تـەنها توێژینـەوەی مەیـدانی نـەبێت ، کەلـەودو پێش لـەبارەیەوە نەنوسراوە .

*** شێوەكانی وەرگرتنی زانیاری :**

١ - **زانیاری وەرگرتن لە كتێب** – لە نوسراوو گۆڤارو بلاوكراوەی خولی كۆن و نوێ .

٢ - **وەرگرتنی زانیاری بیستراو** – لە كۆباس و وتوێژە زانستی‌یەكاندا .

٣ - **لێوەرگرتنی ڕاستەوخۆ** – بە گواستنەوەی ڕاستەوخۆی ڕستەو دەستەواژە لە نوسراوی كەسانی تر ، بەمەرجێك لەلاپەڕەیەك زیاتر نەبێت .

د/ **وەرگرتنی زانیاری پوختەكراو** – ئەویش بە گواستنەوەی مانا لەنوسراوی كەسانی ترەوە بەبێ وەرگرتنی ڕاستەوخۆی وتەو دەستەواژەكان و،دارشتنەوەیان بە شێوازی توێژەر خۆی ،ئەوەش لەكاتێكدا كە زانیاری‌یە وەرگیراوەكە لە لاپەڕەیەك زیاتر بێت .

*** مەرج و ڕێساكانی وەرگرتنی زانیاری :**

١ - كورت بێت ، باشتروایە لە لاپەڕەیەك تێپەڕ نەكات.

٢ - تادەتوانرێت بەشە وەرگیراوەكە تێكەڵ بە دەقەكە بكرێت تا بەدوایەكدا هاتن و ڕیزبەندی لۆژیكی تێدا بێتەدی .

چونكە وەرگرتنی زانیاری تەنها كۆكردنەوەی زنجیرەیەك لەڕستەو دەستەواژەو قسەی خەڵكی نیە . وەتوێژەری بە توانا ئەو كەسەیە كە دەتوانێت زانیاری وەرگیراو بەوتە یان بەمانا لەناو شێوازەكەی خۆیداو لەدارشتنەوەی بیرۆكەكانی توێژینەوەكەدا بەكاربهێنێت . تا بتوانێت كەسێتی خۆی لەتوێژینەوەكەدا دەربخات .

٣ - ئاماژەكردن بۆ سەرچاوەی زانیاری‌یە وەرگیراوەكە:

بەتایبەتی لە كارە فكری و هونەریەكاندا وەلەهەر لێوەرگرتنێكدا ناوی نوسەرەكە بهێنێت . وە ئاماژە بەسەرچاوەی لێوەرگرتنەكە بكات لە

پەراوێزی خـوارەوەی لاپەڕەكـەدا، ژمـارە یـان هێمایـەكی دیـاریكراوی بـۆ دابنێت . ئەو زانیاریانەی دەربارەی سەرچاوە دەنوسرێت ئەمانەن :

نـاوی نوسـەر، ناونیشـانی كتێـب ، شـوێنی چـاپ ،نـاوی ناوەنـدی بلاّوكردنەوە،ژمارەی چاپ و مێژووەكەی،وبەش و لاپەڕەكەی .بەلاّم ئەوەی پەیوەندی بە بلاّوكراوەی خولی‌یەوە هەیە بریتی‌یە لـە : نوسینی ناوی نوسەر ، ناونیشـانی‌وتار ،نـاوی بلاّوكراوەكـە بـەهێلّ بـەژێرداهێنراوی‌و شوێنی‌چـاپ لەنێوان دووكەوانەدا ژمارەی دانە یـان بلاّوكـراوەو مێـژووی دەرچـوون و ژمـارەی دوو لاپـەڕەی یەكـەم و كۆتـایی ئـەو وتـارەی زانیاریەكـەی لیّ وەرگیراوە .

٤- دانانی نیشانەی زانیـاری وەرگـرتن وەك دووكەوانـە (( )) كـەپێش زانیاری‌یـە وەرگیراوەكـەو لـە كۆتایی‌یەكەیـدا دادەنرێـت . وە لـەكاتی باسكردنی زانیاری وەرگیراودا پێویستە زانیاری وەرگیراوی دووەم نیشـانەی جیاكراوەی هەبێت لە وەرگیراوی یەكەم ،ئەگەر زانیاری وەرگیراو لە ٦ دێڕ تێپەڕی نەكرد ئەوا لە نێوان كەوانەدا دەنوسرێت .

بەلاّم ئەگـەر لـە ٦ دێـڕ تێـپەڕی كـرد بـۆ لاپەڕەیـەك ، ئـەوا بەكەوانـە جیاناكرێتەوە ، بەلّكو بە جیاكراوەیی دادەنرێت ئـەویش بـەوەی بۆشـایی‌یەك بەجیّ دەهێلّدرێت لە نێوان بەشی یەكەمی زانیاری‌یە وەرگیراوەكە فراوانتر لە پەراوێزی ئەو دێڕانەی كەوەرنەگیراون ، وە بۆشـایی لـە نێـوان دێڕەكانیـدا كەمتر بێت لە بۆشایی نێوان دێڕە ئاسـایی‌یەكان . وەلـەكاتی چـاپ كردنـدا پیتەكانی زانیاری‌یە وەرگیراوەكە لە پیتەكانی تری نوسینەكە بچوكتر دەبن. بەلاّم ئەگـەر زانیـاری وەرگـیراو لەیـەك لاپـەڕە تێـپەڕی كـرد ئـەوا نابێـت ڕاستەوخۆ وەك خۆی بنوسـرێتەوە ، بـەلّكو ماناكـەی وەردەگیرێـت . واتـە

دارشـــتنەوەی بــە شـێوازی توێـژەرو كورتكردنـەوەی نـاوەرۆكی زانیـاری وەرگیراو وێڕای ئاماژەكردن بەو سەرچاوەیەی كەلێوەی وەرگیراوە .

٥- بنچـینەیی سەرچـاوەكان : واتـە ئـەو سەرچـاوانەی كـە زانیاریـان لێوەردەگیرێت بنچینەیی یان سەرەتایی بن و دانەرەكەیان شارەزایی هونـەری و زانسـتی گـەورەی هـەبێت لــە نوسـینی كتێـب یـان بلاوكردنـەوەی توێژینەوەدا ....تاد .

٦- لەكاتی زیادە خستنەسەر زانیاریيە وەرگیراوەكە پێویستە ئاماژە بـەو بەشە یان ڕستەی زیادكراوبكرێت ئەویش بە دانانی لە نێوان دووكەوانەدا بۆ جیاكردنەوەی لە زانیاریيە وەرگیراوەكە .

٧- لەكاتی لابردنی بەشێك لە زانیاریيە وەرگیراوەكە پێویستە ئامـاژەی پێ بكرێت ئەویش بە دانانی سێ خاڵی ئاسۆیی یەك لـەدوای یـەك لەشـوێنی لابراوەكەدا بەم شێوەیە (...).

٨- ڕاستگۆیی‌و وردەكاری لەگواستنەوەی‌زانیاری وەرگیراودا .

٩- پابەندبوون بە بنەماكانی مۆڵەت دان بـە بـڕی زانیـاری وەرگـیراو . جائەگەر لێوەرگرتنەكە لە سنوری ٣٠٠ وشەدا بوو ئەوا پێویستی بە مۆڵەتی خاوەنەكەی نی‌يە ، بەڵام ئەگـەر لــەوە زیـاتر بـوو ئـەوا مۆڵـەت وەرگـرتن پێویستە .

ه - تێبینی و ئەزموون:

تێبینی: واتە ڕۆچوون لە دیاردەیەك یان بیرۆکەیەکدا یان پەیبردن بە شتێك یان دیاردەیەك لە ڕێگەی وەسف کردنیەوە .بەدەبڕینێکی دی واتە بەکارهێنانی هەست و بینایی لە دەرککردنی ڕاستیەك یان باسکردنیدا .

تێبینی واتە ڕازی نەبوون بە ڕاستیو دیاردەی دیارو ڕوکەش و مانای سەرەتایی لە کۆکردنەوەی ماددەی زانستیدا،بۆ گەیشتن بەمانای دووری بیرۆکەو ڕاستییە زانستییەکان کە یارمەتی توێژەر دەدات لەگەشەپێدانی توانا فکریو لێهاتوویییە عەقڵییە ناوازەکانیدا ، کە دەتوانێت لە دۆزینەوەی ڕاستی نویێدا بەکاربهێنرێت و سودمەند بێت لە توێژینەوەکەدا .

پێویستە ئەوەشمان لەیادنەچێت کە توانایی تێبینی کردن ڕێژەییەو جیاوازە بە جیاوازی ئاستەکانی زیرەکی لای تاکەکان . بەلاّم

ئەزموون : واتە ئەو شارەزاییيانەی کە ڕوناکبیر یان توێژەر بە تێبینی و هۆشیاری بەدەستی دەهێنێت ، وێڕای ئەو شارەزاییيانەی کە توێژەر پشتیان پێ دەبەستێت لە نزیکبوونەوەی ڕاستییە زانستییە نوێیەکاندا .

شێوازی تێبینی و ئەزموون جێبەجێکردن و شوێنکاری خۆی هەیە لە زۆربەی زانستەکاندا .ڕەنگە زانستە کرداریەکان زیاتر مەیدانی تێبینی و ئەزموون بێت : وەك گەردووناسی ، کیمیا ، پزیشکی ، فیزیا ...تاد .

کەواتە شێوازی تێبینی و ئەزموون دەبێتە باکگراوندو بنەمای داهێنانکاری لای توێژەر. ئەو تێبینی و ئەزموونەکانی دەتوانێت بیرۆکە یان چەمك یان مانایەك دابهێنێت .

هەنگاوی پێنجەم – دارِشتنی توێژینەوەكە:

ئەمەش لە گرنگترین و كۆتا هەنگاوی ئامادەكردنی توێژینەوەیە دوای هەنگاوی كۆكردنەوەی مادە زانستیەكە . بەم هەنگاوە توێژەر توێژینەوەكەی دادەرِێژێت ، لە شێوەی كۆتاییدا دەینوسێت كە رِاوبۆچوونە نوێیەكانی و شیكارە قوڵەكانی تێدا رِەنگ دەداتەوە ، وە لەمیانەی خستنەرِووی توانایی‌یەكانی لە دەربرِین و شێوازدا كەسێتی زانستی خۆی دەسەلمێنێت لە سەربەخۆیی بوونی لە توێژینەوەكەیدا ، هەنگاوەكانی دارِشتنی توێژینەوە لە پەیرِەوكردنی چەند بنەمایەكی گشتیدا دێتەدی لەوانەش :

١–توێژەر ئەو مادده زانستی‌یەی كە كۆی كردوەتەوە لە پسوڵە یان لە دۆسیەدا لەبەردەم خۆیدا دابنێت .

٢–توێژەر بابەت بەبابەت یان برِگە بە برِگە ئەو مادەیە بەئاگاهی و لەسەرخۆیی بخوێنێتەوە ، وە بەباشی لە بابەتەكە تێبگات و ئاگای لە بیرۆكە سەرەكیەكانی بێت.

٣ – توێژەر بە شێوازو دەربرِین و رِستەو وشەی خۆی ئەوەی كە خوێندویەتیەوەو ئەوەش لە مێشكیدا گەڵاڵە بووە لە بیرۆكە دەربرِێت.

٤– پێویستە توێژەر رِەچاوی جوانی شێوازو شیرینی دەربرِین و ئاسانیەكەی بكات . واتە رِوون و وردەكار بێت لە دەربرِیندا ، وشەی گونجاو لە شوێنی خۆیدا دابنێت تا بەڵگە بێت لەسەر ماناكانی.

٥ – پێویستی بەكارهێنانی زمانێكی پاراو ، واتە زمانێكی هاوچەرخ ونزیك لە بیروهۆش و ئاسان بۆ تێگەیشتن وێرِای بەكارنەهێنانی وشەو دەستەواژەی بیانی مەگەر لەكاتی پێویستدا نەبێت وەك زاراوەكان و، دوركەوتنەوە لەهەڵەی نوسین و رِێزمانی .

٦ – وردەکاری لە دەربڕینداو خستنەڕووی ڕاستیەکان بە ڕوونترین و کەمترین وتە دوور لە ئالۆزیو شاراوەیی.

٧ – دورکەوتنەوە لەدووبارەکردنەوەی دەستەواژەو وتەو مانا. ئەمەش بۆ یەك بیرۆکە یان یەك کارو لەزیاتر لەشوێنێکدا.

٨ – کەمکردنەوەی زانیاری وەرگیراوی دیارو بەناوبانگ لە نمونەو شیعرو وتەی بەنرخ.

٩ – دورکەوتنەوە لە زیادەڕەوی و توندی لە ڕەخنەی ڕوخێنەر دژی کەسانی تر یان زیادەڕەوی لە پیاهەڵدانی خودو خراپ باسکردنی کەسانی تر . ئەمەش پێویستی بەدوورکەوتنەوەیە لەبەکارهێنانی وشەو ڕاناوی پیاهەڵدان . وەك بەبۆچوونی من ، ئیمە ....تاد.

١٠ – بابەتی بوون لە نووسینداو بەشێوازی بابەتی بۆ خودی توێژەرو کەسانی تر . ئەویش بەدورکەوتنەوە لەبەکارهێنانی بێژەی سوکایەتی پێکردن و گاڵتەجاڕی و گاڵتەکردن بە زانست و شێوازی کەسانی تر.

١١ – دەرخستنی کەسیتی توێژەر لە توێژینەوەکەدا کارێکی پێویستە ،بۆ پاڵپشتی سەربەخۆیی توێژەر لە داڕشتن و توانای لەسەر نوسین و زاڵبوونی بەسەر پێکهاتەکانی بابەتەکەیدا . هەموو ئەمانەش خۆی لە ڕاوبۆچوون و تێبینی و ڕەخنەو گێڕانەوەو دروستکردنی هەڵوێست و بیرۆکەی زانستی کۆن و نوێی توێژەردا خۆی دەبینێتەوە .

١٢ – پێویستە زیادەڕەوی نەکرێت لە گواستنەوەو وەرگرتنی زانیاریدا تا توێژینەوەکە نرخی زانستی خۆی لەدەست نەدات

١٣ – پێویستە هەر بەشێك بە پێشەکی دەست پێبکات . پێش چوونەناو ناوەڕۆکی داڕشتنەکە .وەبە کۆتاییەکی کورتیش بەپایان بگەیەنرێت کە

تێیدا توێژەر پوختەی بەشەكەو ڕاوبۆچوونەكانی دەربارەی بیرۆكەی بەشـەكە دەخاتەڕوو.

١٤ – دەتوانرێـت گۆڕانكـاری لـە بابـەتی گواسـتراوەو وەرگـیراودا بكرێت . بە زیادكردنی تازە لەناویداو لەنێوان دوو كەوانەدا .یان بەلابردنی كۆن و دانانی سێ خاڵی ئاسۆیی لە شوێنی بڕگە یان ڕستەی لابراودا .

١٥ – دوركەوتنەوە لە شتی بێ سـود لەدارشـتندا وەك درێـژبڕی بـێ ئاكام .

هەنگاوی شەشەم – پێڕستكردنی سەرچاوەكان:

واتە تۆمـاركردنی ئـەو سەرچـاوانەی كـە توێـژەر پشـتی پـێ بەسـتووە ، لەئامادەكردنی توێژینەوەكەدا ، جا سودی لێ وەرگیرا بێت یان نە ، ڕووبەری سود لێوەرگرتن تیایدا زۆربێت یان كەم .

***ڕێگەی ڕێكخستنی سەرچاوەكان:**

ڕێگەی یەكەم نوسینی سەرچاوەكان لە كۆتایی هەر بەشێكدا .

ڕێگەی دووەم- نوسینی هەموو سەرچاوەكان لە كۆتایی توێژینەوەكەدا .

١– نوسینی سەرچاوەكان لە كۆتایی هەربەشێكدا :

واتە كۆنوسكردنی سەرچاوەكانی بەشێك لە كۆتاییەكەیدا . بەشـێوەیەك كە هەر بەشێك بە باسەكانییەوە سەربەخۆ دەبێت . لە خراپـی ئـەم ڕێگەیـە پارچـەبوونی سەرچـاوەی پەرتوكەكەیـە لـە نێـوان بەشـەكانیدا . كەئەمـەش قورسـاییەك دروسـت دەكـات لەسـەر توێـژەر یـان خوێنـەر لـەكاتی گەڕانەوەی بۆ ئەم سەرچاوانە .

٢–نوسینی هەموو سەرچاوەكان لە كۆتایی توێژینەوەكەدا :

لەم ڕێگەیەدا توێژەر یان خوێنەر بەئاسانی دەگەڕێتەوە بۆ سەرچاوەكان .

بنەماكانی ڕێكخستنی سەرچاوە:

١- نوسینی سەرچاوەكان بە ڕێكوپێكیو دەست پێكردن بە ناوی نوسەر یان ناونیشانی پەرتوك . وە باشتر وایە بەناوی نوسەر دەست پێ بكرێت .

٢- نوسینی ناوی دانەرو لەدوایەوە دوو خاڵ (:) .

٣- نوسینی ناونیشانی پەرتوكەكەو لە دوایەوە ئەم نیشانەیە (-) .

٤- ژمارەی چاپ و لەدوایەوە (-) .

٥- ناوەندی بلاوكردنەوەو لەدوایەوە (-) .

٦- ساڵی بلاوكردنەوەو لەدوایەوە فاریزە (،) .

٧- ئەگەر پەرتوكەكە بەبێ ژمارەی چاپ بلاوكرابویەوە ئەوا ژمارەی چاپ و بەرگ نانوسرێت .

٨-ئەگەر كتێبەكەبەبێ ناوی بلاوكەرەوە دەرچووبوو ئەوا لە نێوان دووكەوانەدا دەنوسرێت (بەبێ بلاوكەرەوە) .

٩- ئەگەر كتێبەكە بەبێ بەروار دەرچووبوو ئەوا لە نێوان دووكەوانەدا دەنوسرێت (بەبێ بەروار) .

١٠- ئەگەر كتێبەكە لە میانەی زنجیرەیەكدا دەرچووبوو ، ئەوا ناوی دانەر پاشان ناونیشانی كتێبەكە پاشان ژمارەی كتێبەكەو ناوی زنجیرەكە دواتر ژمارەی چاپ و لە كۆتاییدا ناوی ناوەندی بلاوكەرەوەو ساڵی بلاوكردنەوە دەنوسرێت .

١١- ئەگەر كتێبەكە لەلایەن دەستەیەكەوە دەرچووبوو ئەوا ناونیشانی كتێبەكە پاشان دەستەكەو دواتر زانیاریەكانی تر دەنوسرێت .

١٢- ئه‌گه‌ر كتێبه‌كه وه‌رگێڕاو بوو ، ناوی دانه‌ر پاشان ناونیشانی كتێب ، پاشان ناوی وه‌رگێڕو دواتر زانیاریه‌كانی تر ده‌نوسرێت .

١٣- ئه‌گه‌ر كتێبه‌كه دوو دانه‌ری هه‌بوو ئه‌وا ناوی هه‌ردوو دانه‌ره‌كه ده‌نوسرێت .

١٤ - پێویسته ناوی نوسه‌ر (دانه‌ر) به‌و شێوه‌یه بنوسرێت كه‌له‌سه‌ر كتێبه‌كه نوسراوه ، وه‌هه‌روه‌ها نازناوه‌كه‌ی وه‌ك : دكتۆر یان مامۆستا یان پرۆفیسۆر ، ...تاد .

١٥- ده‌توانرێت به‌ناوی یه‌كه‌می دانه‌ر یان به‌ناوی خێزان ده‌ست پێبكرێت و باشتر وایه ده‌ست پێكردن به‌ناوی یه‌كه‌م بێت.

١٦- ئه‌گه‌ر سه‌رچاوه‌كه وتارێك بوو له‌یه‌كێك له بلاوكراوه خولیه‌كاندا ئه‌وا ناوی بلاوكراوه‌كه‌و ده‌رخستنی ئه‌ویش به دانانی هێڵ له ژێریدا یان نوسینی به شێوه‌یه‌كی ڕوون و ئاشكرا . وه‌ناوی وتاره‌كه له نێوان دوو كه‌وانه‌دا ده‌نوسرێت و پاشان زانیاریه‌كانی تری وه‌ك : دانه‌رو ساڵ و ژماره‌ی دانه‌و مێژووی ده‌رچوون و پاشان ژماره‌ی لاپه‌ڕه ده‌نوسرێت .

١٧- ئه‌گه‌ر نوسه‌ری وتاره‌كه له‌ناو بلاوكراوه خولیه‌كه‌دا ناوی نه‌بوو ، ئه‌وا زانیاریه‌كانی دی ده‌نوسرێت .

١٨- ئه‌گه‌ر كتێبه‌كه به زمانی بیانی بوو ، ئه‌وا زانیاریه‌كان له‌باره‌یه‌وه به زمانی بیانی ده‌نوسرێت و له‌چه‌په‌وه بۆ ڕاست و ناوی دانه‌رو ناونیشانی كتێب پاشان زانیاریه‌كانی دی ده‌نوسرێت .

١٩- ئه‌گه‌ر نوسه‌رێك زیاتر له كتێبێكی هه‌بوو ئه‌وا ناوی هه‌موو كتێبه‌كانی ڕاسته‌وخۆ له دوای ناوی خۆی ده‌نوسرێت و هه‌ر كتێبه‌و ژماره‌ی تایبه‌تی خۆی پێ ده‌درێت .

لەم ڕێگەیەدا توێژەر یان خوێنەر بەئاسانی دەگەڕێتەوە بۆ سەرچاوەکان .

بنەماکانی ڕێکخستنی سەرچاوە:

١ – نوسینی سەرچاوەکان بە ڕێکوپێکیو دەست پێکردن بە ناوی نوسەر یان ناونیشانی پەرتوك . وە باشتر وایە بەناوی نوسەر دەست پێ بکرێت .

٢– نوسینی ناوی دانەرو لەدوایەوە دوو خاڵ (:) .

٣– نوسینی ناونیشانی پەرتوکەکەو لە دوایەوە ئەم نیشانەیە (–) .

٤– ژمارەی چاپ و لەدوایەوە (–) .

٥– ناوەندی بلاْوکردنەوەو لەدوایەوە (–) .

٦– ساڵی بلاْوکردنەوەو لەدوایەوە فاریزە (،) .

٧– ئەگەر پەرتوکەکە بەبێ ژمارەی چاپ بلاْوکرابویەوە ئەوا ژمارەی چاپ و بەرگ نانوسرێت .

٨–ئەگەر کتێبەکەبەبێ ناوی بلاْوکەرەوە دەرچووبوو ئەوا لە نێوان دووکەوانەدا دەنوسرێت (بەبێ بلاْوکەرەوە) .

٩– ئەگەر کتێبەکە بەبێ بەروار دەرچووبوو ئەوا لە نێوان دووکەوانەدا دەنوسرێت (بەبێ بەروار) .

١٠– ئەگەر کتێبەکە لە میانەی زنجیرەیەکدا دەرچووبوو ، ئەوا ناوی دانەر پاشان ناونیشانی کتێبەکە پاشان ژمارەی کتێبەکەو ناوی زنجیرەکە دواتر ژمارەی چاپ و لە کۆتاییدا ناوی ناوەندی بلاْوکەرەوەو ساڵی بلاْوکردنەوە دەنوسرێت .

١١– ئەگەر کتێبەکە لەلایەن دەستەیەکەوە دەرچووبوو ئەوا ناونیشانی کتێبەکە پاشان دەستەکەو دواتر زانیاریەکانی تر دەنوسرێت .

١٢– ئەگەر كتێبەكە وەرگێڕاو بوو ، ناوی دانەر پاشان ناونیشانی كتێب ، پاشان ناوی وەرگێرو دواتر زانیاریەكانی تر دەنوسرێت .

١٣– ئەگەر كتێبەكە دوو دانەری هەبوو ئـەوا نـاوی هـەردوو دانەرەكـە دەنوسرێت .

١٤ – پێویستە ناوی نوسەر (دانەر) بـەو شـێوەیە بنوسـرێت كەلەسـەر كتێبەكە نوسراوە ، وەهەروەها نازناوەكەی وەك : دكتۆر یان مامۆستا یـان پرۆفیسۆر ، ...تاد .

١٥– دەتوانرێت بـەناوی یەكـەمی دانـەر یـان بـەناوی خێـزان دەسـت پێبكرێت و باشتر وایە دەست پێكردن بەناوی یەكەم بێت.

١٦– ئەگــەر سەرچــاوەكە وتارێــك بــوو لەیــەكێك لــە بلاْوكــراوە خولیەكاندا ئەوا ناوی بلاْوكراوەكەو دەرخستنی ئەویش بە دانانی هێـڵ لـە ژێریدا یان نوسینی بە شـێوەیەكی ڕوون و ئاشـكرا . وەنـاوی وتارەكـە لـە نێوان دوو كەوانەدا دەنوسرێت و پاشان زانیاریەكانی تری وەك : دانەرو ساڵ و ژمارەی دانەو مێژووی دەرچوون و پاشان ژمارەی لاپەڕە دەنوسرێت .

١٧– ئەگەر نوسەری وتارەكە لەناو بلاْوكراوە خولیەكەدا ناوی نەبوو ، ئەوا زانیاریەكانی دی دەنوسرێت .

١٨– ئەگەر كتێبەكە بە زمانی بیانی بوو ، ئەوا زانیاریەكان لەبارەیەوە بـە زمانی بیانی دەنوسرێت و لەچەپەوە بـۆ ڕاسـت و نـاوی دانـەرو ناونیشـانی كتێب پاشان زانیاریەكانی دی دەنوسرێت .

١٩– ئەگەر نوسـەرێك زیـاتر لـە كتێبێكـی هـەبوو ئـەوا نـاوی هـەموو كتێبەكانی ڕاسـتەوخۆ لـە دوای نـاوی خـۆی دەنوسـرێت و هـەر كتێبـەو ژمارەی تایبەتی خۆی پێ دەدرێت .

ڕیزکردنی سەرچاوەکان :

١-ڕێکخستنی سەرچاوەکان بە پێی ئەلف بێ و دەست پێکردن بەناوی نوسەر یان دانەر .

٢-یان ڕێکخستنی سەرچاوەکان بە پێی ئەلف بێ و دەست پێکردن بەناوی کتێبەکان.

٣-ڕێکخستنی سەرچاوە گشتی و گرنگەکان بە پێی ئەلف بێ و لەپێشینەیی .

٤-ڕێکخستنی سەرچاوەکان بە پێی ئەلف بێ و دەست پێکردن بەناوی کتێبی کۆن پاشان کتێبی نوێ .

٥-ڕێکخستنی بڵاوکراوەکان بە پێی ئەلف بێ و لە لاپەڕەیەکی سەربەخۆداو جیاواز لە کتێبەکان .

٦-ڕێکخستنی کتێبە بیانی یەکان بە پێی ئەلف بێ و لە لاپەڕەی سەربەخۆدا جیا لە کتێبە کوردیەکان.

نوسین لە پەراوێز (پاشکۆ) دا:

ئەمەش هەنگاوێکی گرنگە بۆ پتەوکردنی توێژینەوەکە ، لەڕووی دەستەبەری سود یان سپاردەی زانستی یەوە .

بەشێوەیەکی گشتی پاشکۆ لە پەراوێزی خوارەوەی لاپەڕەکەدا دەنوسرێت ، بە پێچەوانەی ئەو پاشکۆیەی پێشوو کەلەسەر تەنیشت و لە نێوان دێڕەکاندا دەنوسرا. وە بنەماکانی پاشکۆ نوسین لە پەراوێزدا ئەم بارانەی خوارەوە دەگرێتەوە :

١-لـەکاتی بەڵگـە هێنانـەوە بەئایەتـەکانی قورئـان . نـاوی سـورەتەکەو ژمارەی ئەو ئایەتە دەنوسرێت کە بە بەڵگە هێناویەتیەوە .

٢-بەڵگەهێنانەوە بەفەرموودەکانی پێغەمبەر . لێرەوە ئاماژە بەسەرچاوەی فەرمودەکە یان گێرەرەوە یان وشەی

(متفق علیه یان صحیح) دەکرێت .

٣-ناوبردنی سەرچاوەکە لـە کـاتی گواسـتنەوەی بابەتێکـدا وەك خـۆی بەشێوەیەك کە دێرە گواسـتراوەکان لـە نێـوان دوو کەوانـەدا دەنوسـرێن و لەسەر کۆتا وشە هێمایەك بەژمارە یان بەشێوەیەکی دیاریکراو دەنوسـرێت و هەمان هێما لە پەراوێزدا دوبارە دەکرێتەوە بۆ ئاماژەکردن بەسەرچاوەکە .

وەئەگەر سەرچـاوەکە بـۆ یەکـەم جـارە لـە پـەراوێزدا بنووسـرێت ئـەوا پێویسـتە هەموو زانیاریەکان لەبارەیـەوە بەتـەواوی بنوسـرێتەوە : وەك نـاوی دانەرو ناونیشانی پەرتوك و بەش و ژمـارەی چـاپ و بلاوکردنـەوەو سـاڵ و ولات ولاپەرە، بەلام ئەگەر ناوبردنی سـەرچاوەکە دووبارەبوو ئەوا تەنها ناوی دانەرو ناونیشانی پەرتوك و ژمارەی لاپەرە دەنوسرێتەوە .

بەلام ئەگەر دووبارەبوونەوەکە ڕاستەوخۆ دوای ناوبردنی سەرچاوەکە بوو لە برگەی پێشوتردا ئەوا تـەنها دەنوسـرێت : سەرچـاوەی ئامـاژە پێکـراوی پێشوو.

٤ - ناوبردن یان باسکردنی ئەو سەرچاوانەی کە پەیوەندیان بە بیرۆکـە یان بەشێکی هاتوەوە هەیە لە یەکێك لە لاپەڕەکانی توێژینەوەکـەدا . توێـژەر بۆ پرسین لەبارەیانەوە ئاماژەی پیێ دەکات .

٥ – باسـکردنی ڕوونکردنـەوەو لێکدانـەوەی ئـەو بیرۆکـە گشـتی و ئالۆزانەی کەلە توێژینەوەکەدا هاتوون و زیـادکردنی مـەرجی پێویسـت بـۆ ڕوونکردنەوەی دەقی نامەکە .

٦ – باسکردنی ئەو توانجانەی کەلەسەر بیرۆکەو چەمك و بیردۆزەکـانی ناو توێژینەوەکە هاتوون .

٧ – ڕاڤەی ئەو ناوە زانستی و هونەریانەی کەلە توێژینەوەکەدا هاتوون .

٨ – کورتـەی ژیننامـەی ئـەو نـاوە ناسـراوو کەسـایەتیانەی کەلـە توێژینەوەکەدا خراونەتەڕوو .

٩ – هەواڵەکردن بۆلای ئەو بیرۆکـەو بـەش و خـاڵ و بیردۆزانـەی کـە پێشترو لەبەشێکی تـری توێژینەوەکـەدا هـاتوون لەگـەڵ نـاوبردنی ژمـارەی لاپەڕەکەی .

کورتکردنەوەکان:

ئەمەش پەیوەستە بەو وتەو وشەو زاراوەو دەربڕینانەی کە دووبارەدەبنـەوە لە توێژینەوەکەدا . وە ڕێککەوتن هەیـە لەسـەر کورتکردنـەوەیان و پێـدانی هێمای تایبەت بەهەریەکەیان کە پیێ دەناسرێتەوە . وە پێویستە توێـژەر ئـەم کارە ئەنجام نەدات ئەگەر بەکارهێنانی باو نەبێت .

هێماکانی ڕەنوسکردن:

ئەم هێمایانە یارمەتیدەرن لەسەر تێگەیشـتن و زانیـی مەبەسـت لـە وتـەو ڕستەکان ، بەهۆیانەوە توێژەر ماددە زانستیەکە دادەڕێژێتەوەو دەتوانین بەم شێوەیەی خوارەوە شوێنی هێماکانی ڕەنوسکردن ڕوون بکەینەوە :

١ –خاڵ (٠) لەکۆتایی ڕستەی پڕواتادا ، وە دوای تەواوبوون یان کۆتایی هاتنی قسە دادەنرێت ، وەك : ژیان لە سایەی قورئاندا گەورەترین هەنگاوی سەفەرو جوانترین چرککەکانی تەمەنە .

٢–دوو خاڵی ستونی (:) کەلەم بارانەدا دادەنرێت :

أ– لەنێوان ڕستەی ئاخاوتن و گوتەدا .

ب– لەنێوان بابەتێك و بەشەکانیدا .

وەك : زانکـۆی سـلێمانی پێکهـاتووە لـە : کـارگێڕی و کۆلێـژ و کتێبخانە ...تاد .

ج– لەکاتی نمونە هێنانەوەدا .

وەك : هێماکانی ڕەنوسکردن زۆرن لەوانە (وەك) : خـاڵ ، جیاکـەرەوە (کۆما) ، کۆماوخاڵ .

٣– جیاکەرەوە (،) کەئەمە شوێنەکانیەتی :

أ– دوای بێـژەی بـانگهێن .وەك: دادپـەروەران ، لـە قسـەکردندا داد بەکاربهێنن .

ب– لەنێوان ئامرازی لێکدەرو لێکدراودا.

نمونە / زۆر کەس هەن ڕۆژی چەند جـار دەموچـاویان دەشـۆن ، کەچـی ساڵی جارێك دڵیان ناشۆن .

ج– لەنێوان ڕستەی مەرج و ڕستەی وەڵامـدا .وەك : ئەگـەر بخوێنیـت ، دەردەچیت .

د– لەنێوان سوێندو وەڵامدا . وەك : سوێند بەخوا ، لێت دەبورم .

٤– جیاکـەرەوەو خـاڵ (خـاڵ و کۆمـا) و شـوێنەکەی : لـەنێوان دوو ڕستەدا کە دووەمیان هۆیە بۆیەکەم وەك :

لەبەزەیی خوا بێ ئومێد بوو " لەبەرئەوەی بێ باوەڕە .

٥-نیشانەی پرسیار (؟) و شوێنەکەی کۆتایی ڕستەی پرسیارە .

٦-نیشانەی سەرسوڕمان (!)شوێنی کۆتایی سەرسوڕمان ، یان دڵتەنگی، یان شادی ....

وەك : ئاسمان چەند جوانە !

٧-(-) و شوێنەکەی :

أ- لەبری دووبارەبونەوە بۆ ئەو ناوانەی کە لە گفتۆگۆ یان لە چیرۆك، ...دووبارە دەبنەوە .

وەك : چیا بە دەریای وت : کەی ئامادە بوویت ؟

-دوێنێ .

-چیت لەگەڵ خۆت هێنا .

-هەموو ئەو شتانەی کەداوات لێکردم .

ب- لە نێوان ژمارەو ژمێردراودا ئەگەر لەسەرەتای دێڕدا بوو .

وەك : یەکەم - یان ١-

دووەم - ٢-

٨ - (- -) شوێنیان لە پێش وە دوای ڕستە.

٩ - کەوانە ( ) یان (( )) یان[ ] وە شوێنیان بەم شێوەیە :

ا-(( )) لە نێوانیاندا ئەو ڕستەیە دادەنرێت کەوەك خۆی لە پەرتوکی کەسانی ترەوە وەرگیراوە .

ب-دووکەوانەی بچوك :( ) لە نێوانیاندا دەستەواژەی لێکدانەوەو پاڕانەوەی کورت دادەنرێت .

وەك: (درودی خوای لێ بێت) .

ج- دووكەوانەی گەورە:[ ] لەنێوانیاندا هەر زیادە یان خستنەسەرێك دادەنرێت كە توێژەر دەیخاتە ناو دەقێكی گواستراوە یان وەرگێراوەوە.

١٠- نیشانەی لابردن (...)ئەم سێ خاڵە ئاسۆیی‌یە لە شوێنی لابراوێك لە بەشێكی وەرگێراودا دادەنرێت .

باسی پێنجەم

ڕێکخستنی توێژینەوەکە

ڕێکخستنی توێژینەوەکە :

ڕێکخستنی گشتی توێژینەوەکە بە کارێکی بنچینەیی دادەنرێت و ئەمانەی خوارەوە دەگرێتەوە :

١-چاپکردنی توێژینەوەکە.

٢-بەرگ تێگرتنی توێژینەوەکە

٣-ڕێکخستنی توێژینەوەکە

٤-ڕەنووسکردنی توێژینەوەکە

یەکەم-لەچاپ دانی توێژینەوەکە:

هەندێک جار بە لەبەرگ گرتنەوەی توێژینەوە ناودەبرێت . وە توێژەر سەربەخۆیە لە هەڵبژاردنی جۆری چاپەمەنیدا : وەک بە ئامێری نوسین یان نوفیست یان چاپخانە یان وێنەگرتنی کاردبایی ....تاد .

وەبەچاوپۆشین لەجۆری چاپەمەنیەکە . پێویستە توێژەر چاودێری بنەما گشتییەکانی لەچاپ دان بکات .وەک: جۆری قەبارەو قەبارەی پیت و وشەو نوسین و فراوانی پەراوێزو چۆنیەتی ڕەنووسکردن و هێماو شوێنەکانی وەک ئەوەی لەلاپەڕەکانی سەرەتادا ژمارەدانان بە پیتی ئەلف بێ و لاپەڕەکانی تری لە ناوەڕۆکدا ژمارەییە . وەهەروەها پێویستە چاودێری قەبارەی نوسین و ماوەی نێوان دێرەکان بکرێت . بەشێوەیەک کە قەبارەکەی لەلاپەڕەکەکە گەورەتر بێت و ماوەکان لە دەقدا فراوانتر بێت وەک لەوەی لە پەراوێزدا هەیە.

ژمارەی تیراژی چاپکراو :

بەپێی جیاوازی یاسای زانکوو کولیژەکان جیاوازەو دەگۆڕێت . بەلام بەلایەنی کەمەوە پێویستە ئەندامانی لیژنەی هەڵسەنگاندن هەریەکەو تیراژێکیان لابێت . وە توێژەر تیراژێك و یەك تیراژیش بەلایەنی کەمەوە بۆ کتێبخانەی کۆلیژ.

دووەم-بەرگ تێکرتنی توێژینەوەکە :

ئەمەش کارێکی پێویستە کە توێژەر پێی هەڵدەستێت . پێش سپاردنی توێژینەوەکە بە ئەندامانی لیژنەی هەڵسەنگاندن یان زانکۆ یان کتێبخانە .

سێیەم- ڕێکخستنی توێژینەوەکە :

مەبەستمان لێی بەشە سەرەکیەکانی توێژینەوەکەیە کە ئەمانە دەگرێتەوە :

ا - لاپەڕەی بەرگی دەرەوە : لەسەر ئەم لاپەڕەیە ئەمانە دەنوسرێت . ناونیشانی توێژینەوەکە پاشان ناوی ئەو کولیژو زانکۆیەی کە توێژینەوەکەی تیدا پێشکەش کراوەو ناوی مامۆستای سەرپەرشتیاری توێژینەوەکەو ناوی ئەندامانی لیژنەی هەڵسەنگاندن و لەبەشی خوارەوەی لاپەڕەکەشدا ئەو ساڵەی کە تێیدا توێژینەوەکە هەڵسەنگێنراوە.

ب- لاپەڕەی بەرگی ناوەوە:

ئەمەش لاپەڕەی دوای بەرگە ڕاستەوخۆ. هەمان ئەو زانیاریانەی لەسەر دەنوسرێت کە لەسەر لاپەڕەی بەرگی دەرەکیە .

ج - لاپەڕەی ناوەڕۆك یان بابەتەکانی توێژینەوەکە :

لەم لاپەڕەیەدا ئەم زانیاریانە تۆمار دەکرێن :

١-ناونیشانی توێژینەوەکە بەبێ ژمارە .

٢-تەنها وتەی پێشەکی . ڕەنوسکراو بە پیتی ئەلف بێ.

٣-وتەی سەرەتا بەتەنها . ڕەنوسكراو بە پیتی ئەلف بێ.

٤- بەش و باس و ناونیشانەكانیان . ڕەنوسكراو بە ژمارە بەو شێوەیەی كەلە توێژینەوەكەدا هەیە .

٥- وتەی كۆتایی بەتەنها .ڕەنوسكراو بە ژمارە .

وە لێرەدا پێویستە ئاماژە بە نوسینی لاپەڕەی ناوەڕۆك یان بابەتەكانی توێژینەوەكە بكەین لەسەرەتای توێژینەوەكەداو ڕاستەوخۆ دوای لاپەڕەی بەرگی ناوەوە" بۆ ئەوەی ناوەڕۆك لەسەرچاوەكان جیابكەینەوەو سەیركردنی ناوەڕۆك و پێكهاتەكانی توێژینەوەكە لای خوێنەر ئاسان بێت .

د- **لاپەڕەی پێشەكی توێژینەوەكە** : كە ئەم بنەمایانەی تیدا باس دەكرێت :

١- پێناسەی بابەتی توێژینەوەكە .

٢-ئاماژەكردن بە گرنگی بابەتەكە .

٣- ئاماژەكردن بۆ ئەو مەسەلە زیندوو نوێیانەی كەتوێژینەوەكە دەیوروژێنێت .

٤- مەبەست لە ئامادەكردنی توێژینەوەكە.

٥- باكگراوندی زانستی و مێژوویی توێژینەوەكە .

٦- هۆكارەكانی هەڵبژاردنی بابەتی توێژینەوەكە .

٧- ناونیشانە سەرەكیەكانی توێژینەوەكە . كە ئەوانیش تەنها ناونیشانی بەشەكانن .

٨- ئەو ڕوونكردنەوانەی كە بەشداری دەكەن لە تێگەیشتنی بابەتی توێژینەوەكە.

ه- لاپەڕەی سەرەتا:

ڕاستەوخۆ لەدوای پێشەكی دێت و تێیدا باسی هەوڵدانی توێژەر دەكرێت لە ئامادەكردنی توێژینەوەكەدا هەر لـە تۆماركردنیـەوە تـا كۆتـایی هـاتنی و چاپكردنی .وەهەروەها توێژەر باسی (لایەن و فەرمانگـە ڕەسمـی و حكـومیو نارەسمیـیـەكان و سەرپەرشـتیارو پسـپۆڕان) ی پەیوەندیـدار بەبابـەتی توێژینەوەكەوە دەكات : وەك ئەمینداری كتێبخانە گشتیو تایبەتەكان . وتەی سوپاس ئاراستەی ئەوان و هەموو ئەوانەش دەكات كە بەشـداریيان كـردووە لە ئامادەكردنی توێژینەوەكەو هێنانەبوونیەوە .

و- لاپەڕەكانی دەقەكە:

ئەمەش لاپەڕەكانی بەش و باسە ڕاڤەكراوەكانـەو بڕبـڕەی توێژینەوەكەیـە بەبنەڕەت و ڕونكردنەوەو بیرۆكەو بەشە زانستیـیەكانیەوە سەرەڕای بیروڕای توێژەرو ئەو شێوازەی مادەكەی پێ دارشتووەو هەروەها سەرژمێری وخشتەو وێنەكانی ...تاد.

ع- لاپەڕەی كۆتایی:

كۆتـا لاپەرەیـە لەدارشـتنەكەداو پوختەیـەك لـە بابـەتی توێژینەوەكـەو هەڵسەنگاندن و دیدوبۆچوونی توێژەر (واتە بیروڕاكانی بەرەزامەنـدی بێـت یان دژایەتی) لەخۆدەگرێت .

ح- لاپەڕەی پێرستی سەرچاوەكان:

كۆتا بەشێكە كەلەتوێژینەوەكەدا دەنوسرێتەوەو هەموو سەرچاوە كوردیو بیانیەكان دەگرێتەوە .

چوارەم – ڕەنوسكردنی توێژینەوەكە:

ڕەنوسكردن (یان ژمارە دانان) دابەش دەكرێت بۆ دوو جۆر :

جۆری یەکەم–ڕەنوسکردن بە پیتی ئەلف بێ.

جۆری دووەم–ژمارەدانان بە ڕەنوسی ژمێرەیی .

جۆری یەکەم- ڕەنوسکردن بە پیتی ئەلف بێ:

تەنها ڕەنوسی لاپەڕەکانی پێشەکی و سەرەتای پێدەکرێت و ئەم ڕەنوسکردنە ڕەنوس و ژمارەی لاپەڕەکانی توێژینەوەکە ناگرێتەوە . ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە لاپەڕەی بەرگی ناوەوەو لاپەڕەی ناوەڕۆکی توێژینەوەکە هەرگیز ژمارەیان بۆ دانانرێت.

جۆری دووەم- ڕەنوسکردن بەڕەنوسی ژمێرەیی:

ڕەنوسی هەموو لاپەرەکانی توێژینەوەکەی پێدەکرێت : لە لاپەڕەی بەش و باس و کۆتاییو لاپەڕەی پێڕستی سەرچاوەکان .وەڕەنوسی ژمێرەیی دوو ڕێگەی هەیە :

ڕێگەی یەکەم :بۆ نوسینی ژمارە زنجیرەییەکان لەبەشی سەرەوەی لاپەڕەکانداو لەسەرو یەکەم دێری یەك لاپەڕەدا .

ڕێگەی دووەم : ژمارەدانان بۆ لاپەڕەکان بە نوسینی ژمارەکان لەبەشی خوارەوەی لاپەڕەکەدا ، واتە لە ناوەڕاستی بەشی خوارەوەی لاپەڕەکەداو لە ژێر کۆتا دێرو پەراوێزەکاندا

سیفەتە گشتی‌یەکانی توێژەر

گەر مەبەست و ئامانجەکانی توێژینەوە لە خویندنی بالادا بەشێوەیەکی بنچینەیی خۆی لە ڕەخساندنی هەڵی ئەکادیمی بۆ توێژینەوە لە ڕاستی‌یە زانستی و وردەکاری‌یە مەعریفی‌یەکاندا دەبینێتەوە ، ئەوا بۆ هێنانەدی ئەو ئامانجانە پێویستە هەڵ بۆ ئەوانە بڕەخسێنرێت کە خاوەن لێهاتوویی زانستین و کارامەن لە ئەنجامدانی توێژینەوەدا . لەو سیفەتانەش کە پێویستە لە کەسێکی توێژەردا هەبێت ئەمانەن :

١ - خواست و ئارەزوو:

لەپێش وە لەکاتی هەڵبژاردن و ئامادەکردنی توێژینەوەکەیدا ، توێژەر ئەم ئارەزوووەی بەرامبەر بە توێژینەوەکەی بۆ دروست دەبێت . بۆیە پێویستە لەسەری کە دڵنیا بێت ئەویش بە پرسیار لەخۆکردنی زۆر لەکاتێکەوە بۆ کاتێکی تر.

٢ - ئارام و خۆڕاگری:

هەڵسەنگانی زانستی توێژینەوەکە بەندە لەسەر ئارام و خۆڕاگری ، چونکە کرداری توێژینەوە سەختەو بیروهۆش و لاشەو فیکرماندوو دەکات. وپێویستە توێژەر ئارامگر و سنگ فراوان بێت بۆ دەست بەسەراگرتن و پەیبردن بەهەموو وردەکاریەکانی توێژینەوەکەی .

٣ - بابەتی‌بوون و دادمەندی

پێویستە توێژەر بابەتی بێت لە بڕیاردان دەربارەی بیروڕای کەسانی دی و ڕاوبۆچوونەکانیان بێ بایەخ لەقەڵەم نەدات بەڵەسەرخۆیی و دادپەروەرانە لەگەڵ خاوەن بیروڕاجیاوازەکاندا بدوێت .

٤-ڕاستگۆیی:

پێویستە لە نووسیندا بێتە دی دوور لە هەر دیاردەیەکی نابـاو وەسپاردەی زانستی پێویستی بە ئاماژەکردنە بەهەر گواستنەوەو لێوەرگرتنێك و گێڕانەوەی بۆ خاوەن یان دانەرەکەی . هەروەك دزی زانستی یان ئـەدەبی بە خراپترین دیاردە دادەنرێت هاوکات لەگەڵ ئامادەکردنی توێژینەوەدا بۆیـە یاساو دامەزراوەکان سزا دادەنێن لەسەر ئەم جۆرە لە تاوان .

٥-توانای ڕێکخستن:

پێویستە توێژەر شارەزایی هەبێت لە کارامەیی هونەری‌دا تا یارمەتی بدات ، لەئامادەکردنی پەیکەری‌ڕێکخستنی توێژینەوەکەیدا لەبەش و ناونیشـان و لەبەرگ گرتن و چاپکردن و پێکهێنـان و ڕەنووسکردنیداو ئەمەش بـە ڕێکخستنی شکڵی ناودەبرێت . کەتوانای بابەتی بوونی توێـژەری پێوەبەنـدە لەداڕشتن و ئامادەکردندا .

٦-گومان و تێبینی:

گومانی زانستی سەلمێنەر بەڵگـەی زیرەکـی و توانـایی و دانـایی توێـژەرە کەوەك ئاماژەی شارستانی بەکاریان دەهێنێت لە هەنگاونان بەرەو نوێکاری و داهێنـان ، بـە قووڵبوونـەوە لـەماناو بیرۆکەکانـداو گەیشـتن بـە بـەرزترین دەرەنجام .

٧-زیرەکی و بەهرەمەندی:

زیرەکی لەبیرکردنەوەو هەڵبژاردن و پاڵفتەکردنی بیرۆکەکاندا ، هاوکات زیرەکـی لـە داڕشـتن و ئامـادەکردن و هەڵبـژاردنی وتـەو مانـاو شـێوازی هەمەجۆردا .

٨-باکگراوندی زانستی:

پێویستە توێژەر شارەزایی هەبێت لەبواری پسپۆڕیەکەی و بابەتی توێژینەوەکەی ئەمەش پەیوەندی بە بیرۆکەی زانستیو وردەکاریو زانیاری باوەڕپێکراوەوە هەیە کە توێژەر وەك کانگایەکی زانستی و دروستکەر پشتی پێ دەبەستێت ، لە ئامادەکردن و داڕشتنی توێژینەوەکەیدا .

٩- کارامەیی لە ئەنجامدانی توێژینەوەکەدا:

کارامەیی لە ئامادەکردن و داڕشتن و کۆنترۆلکردنی بیرۆکەکانی توێژینەوەکەو توانای دروستکردنی بەرنامەدار لەدانان و ئامادەکردندا . جا پەیوەندی بە ڕێکخستنی پلانی توێژینەوەکە یان دابەشکردنیەوە هەبێت یان ئەوەی پەیوەندی بە ڕێکخستنی مەنهەجی شێوازی توێژینەوەکەوە هەبێت لە نوسین و دەرهێناندا .توێژەر کارامەیی و لێهاتوویی‌یەکانی بەکاردەهێنێت لە کارکردن بە توانایی و بەهرەکانیەوەو دواترلە زاڵبوون بەسەر زانیاری و پێکهاتەکانی توێژینەوەکەدا. وێڕای بەکارهێنانی لە دۆزینەوەی تواناو ئاستە زانستی وعەقلی‌یەکانیداو پاشان هەڵسەنگاندنی .

١٠ -ڕاستی زانستی:

لەتوانای توێژەر بۆ بڕیاردان لەسەر کاروبارە زانستی‌یەکان و هەڵسەنگاندنیاندا خۆی دەبینێتەوە . هەروەها توانای توێژەر لە خستنەڕووی بیرۆکەو زانیاریەکان بەڕێگەیەکی ڕاست کە ناوەندگەریەکەی بریتی‌یە لە : شێوازی باش و ئاشکرا و دەربڕینی سەرکەوتوو پابەندبوون بە ڕێساکانی زمان و نوسین و داڕشتن دوور لە ئالۆزکاری .

هەنگاوەکانی تۆمارکردنی توێژینەوەکە

توێژینەوەکە لە تۆمارکردنی‌یەوە تا پێشکەشکردنی بەچەند هەنگاوێکدا تێپەردەبێت :

١-هەڵبژاردنی بابەتەکە – بەشێوەیەکی گشتی لەلایەن توێژەر یان مامۆستای سەرپەرشتیار یان ئەو کۆلێژەوەیە کە توێژینەوەکەی تێدا ئامادەدەکرێت .

٢-ئامادەکردنی نەخشە – کەناونیشانە سەرەکیەکانی توێژینەوەکەش (ناونیشانی بەش وباسەکان) دەگرێتەوە .

٣-بەدەستهێنانی ڕەزامەندی مامۆستای سەرپەرشتیار لەسەر پلانی توێژینەوەکە .

٤-بەدەستهێنانی ڕەزامەندی ئەنجومەنی ئەو بەشەی کە مامۆستای سەرپەرشتیار پەیوەستە پێوەی و بابەتی توێژینەوەکە لە بواری پسپۆڕیەکەیدایە ، وەك : بەشی مێژوو سەبارەت بە بابەتە مێژووییەکان ...تاد .

٥-بەدەستهێنانی ڕەزامەندی ئەنجومەنی ئەو کۆلێژەی کە توێژینەوەکەی لێ ئامادەدەکرێت ، بۆ ئەمەش پێویستە چەند مەرجێکی دیاریکراو لە بابەتیتوێژینەوەکە یان توێژەردا هەبێت . سەبارەت بە بابەتی توێژینەوەکە : بەوەی کە نوێ و ڕوون و پلان بۆ دانراو بێت . وە سەبارەت بە توێژەر پێویستە پلەی باش یان زۆر باشی بەدەست هێنابێت .

٦-ماوەی ئامادەکردنی توێژینەوە دوای دەرچوونی بڕیاری ئەنجومەنی کۆلێژ بەڕەزامەندی نواندن لەسەر پەسەندکردنی توێژینەوەکە دەست پێدەکات و پێویستە توێژەر لەم ماوەیەدا توێژینەوەکەی ئامادەکردبێت.

سەبارەت بە نامەی ماستەر کەمترین ماوە دوو ساڵەو زۆرترین سێ ساڵ وە دەکرێت ماوەکە ساڵێك یان دوو ساڵی دی درێژبکرێتەوە دوای ڕەزامەندی نواندنی ئەنجومەنی کۆلێژ لەسەر داوای توێژەر .

٧-دوای کۆتایی هاتنی ماوەی ئامادەکردنی توێژینەوەکەو ئامادەنەبوونی توێژەر بۆ پێشکەشکردنی توێژینەوەکەی و ئەگەر ئەنجومەنی کۆلێژ کەمتەرخەمی لەلایەن توێژەرەوە بەدیکرد ، ئەوا بریارێك دەردەکات بە هەڵوەشانەوەی تۆمارکردنی توێژینەوەکەو توێژەر مافی توێژینەوە لەدەست دەدات و بابەتەکە دەدرێت بە توێژەرێکی دی .

٨-لەکاتی ئامادەکردندا پێویستە توێژەر پەیوەندی بەردەوامی هەبێت بە مامۆستای سەرپەرشتیارو کۆلێژەوە .

٩-توێژەر دەتوانێت گۆرانکاری لاوەکی لە پلانی توێژینەوەکەدا ئەنجام بدات . بەمەرجێك کاریگەری لەسەر ناوەرۆکی بابەتەکە بەجێ نەهێڵێت وەك گۆرین یان ڕاستکردنەوەی ناونیشانی بەش یان باسەکان ... ئەمەش لەکاتی ئامادەکردندا .وەلەکاتێکدا کە توێژەر گۆرانکاری جەوهەری لەناونیشانەکاندا ئەنجام بدات بەشێوەیەك کە بابەتی توێژینەوەکە بگۆرێت . ئەوا لەم حاڵەتەدا ئەنجومەنی کۆلێژ بریارێك دەردەکات بە ڕەتکردنەوەی و داوا لە توێژەر دەکات کە بابەتێکی دی یان ناونیشانێکی نوێ ، هاوڕێ لەگەڵ پلانێکی نوێدا پێشکەش بکات بۆ تۆمارکردنی .

١٠ - کۆتایی هاتنی ئامادەکردنی توێژینەوەکە

١١ - بەدەستهێنانی مۆڵەتی مامۆستای سەرپەرشتیار بۆ چاپکردنی توێژینەوەکە . وەك چاپکردنێکی سەرەتایی و بۆ ژمارەیەکی کەم لەتیراژ کە کۆلێژ دیاری دەکات .

١٢ – دەرچوونی بڕیار لە ئەنجومەنی كۆلیژەوە بە پێكهێنانی لیژنەی هەڵسەنگاندن كە زۆربەی كات لە سێ ئەندام پێك دێت بەسەرۆكایەتی مامۆستای سەرپەرشتیار .

١٣ – دەرچوونی بڕیار لە ئەنجومەنی كۆلیژەوە بە دیاریكردنی بەرواروو كات و شوێنی هەڵسەنگاندنی توێژینەوەكە .

١٤ – بەشێوەیەكی گشتی هەڵسەنگاندنی توێژینەوەكە بە شێوەیەكی ئاشكرا ئەنجام دەدرێت و لەمیانەیدا توێژەر زانیاری و ڕێنمایی و ڕەخنەو هەڵەی پەیوەست بە توێژینەوەكەیەوە وەردەگرێت .

١٥ – لە كۆتایی هەڵسەنگاندنەكەدا ئەندامانی لیژنەكە بیرورا دەگۆڕنەوە دەربارەی نامەكە بەشێوەیەكی نهێنیو لە شوێنێكی داخراوداو دواتر ئەنجامەكە ئاشكرا دەكەن لەبەردەم ئامادەبواندا بەپەسەندكردن یان ڕەتكردنەوەی نامەكە.

١٦ –لەحاڵەتی ڕەزامەندی نواندن لەسەر نامەكە لەلایەن لیژنەی هەڵسەنگاندنەوە ڕاسپاردە دەردەچێت بۆ كۆلیژ یان زانكۆ ، بە بەخشینی پلەی ماستەر یان دكتۆرا بەكەسی سەركەوتوو ، وە پێویستە مامۆستای سەرپەرشتیارو ئەندامانی لیژنە ڕاپۆرتەكانیان دەربارەی توێژینەوەكە بنوسن و لەگەڵ ڕاسپاردەكانیاندا ، بەرزبكرێنەوە بۆ ئەنجومەنی كۆلیژ .

١٧ –دەرچوونی بڕیارێك لەئەنجومەنی كۆلیژەوەو دواتر بڕیارێك لەئەنجومەنی زانكۆوە بەرەزامەندی نواندن و پەسەندكردنی نامەكە .

١٨ – هەڵسەنگاندنی پلەكانی ماستەرو دكتۆرا بریتین لە :پەسەند ، باش ، زۆرباش ، بالا .

١٩- كۆتـا چـاپكردنی نامەكـە دوای ڕاسـتكردنەوەی هەڵـەكان و ڕەچـاوكردنی ئـەو زانیـاری و ڕینماییانـەی كەلـەكاتی هەڵـسەنگاندنەكەدا خراونەتەڕوو .

٢٠- لەحاڵەتی ڕەتكردنەوەی نامەكەدا جیاوازی دەكرێت لە نێوان دوو حاڵەتدا :

حاڵەتی یەكەم : ئەگـەر ڕەتكردنەوەكـە بـەهۆی نـەگونجانی نامەكـەوە بوو : وەك ئەوەی كە توێژینەوەكە كۆن بێت و هـیچ تازەیـەك پێشكەش بـە كتێبخانەی زانـستی نـەكات یـان پێشـتر بابەتەكـەی تۆمـار كرابێـت یـان توێـژەرێكی دی ئـەنجامی دابێـت . ئـەوا لـەم حاڵەتانـەدا بەتـەواوی ڕەت دەكرێتەوەو مافی توێژەر هەڵدەوەشێتەوەو پێویستە بابەتێكی نوێ هەڵبژێرێت و جارێكی دی پێشكەشی بكـات بـۆ بەدەسـت هێنـانی ڕەزامەنـدی نـوێی ئەنجومەنی كۆلێژ . لێرەشەوە ماوەیەكی نوێ دەست پێ دەكات بۆ ئەنجامدانی توێژینەوەكە .

حاڵـەتی دووەم : ئەگـەر ڕەتكردنەوەكـە بـەهۆی بـوونی هەڵـە یـان كاروباری شكڵییەوە بێت كە دەتوانرێت چارەسەر بكرێت ، بەبێ تێكـدانی ناوەڕۆكی توێژینەوەكە . ئەوا لەم حاڵەتەدا ڕەتكردنەوەكە یەكجاری نابێت ، بەڵكو هەلێكی دی بۆ توێژەر دەرەخسێنرێت ، بـۆ چارەسـەركردنی هەڵـەو كەموكوڕیـەكانی توێژینەوەكـەی و پاشـان كـاتێكی دی بـۆ دادەنرێـت بـۆ پێشكەشكردنی توێژینەوەكەی.

وە دەبێت ئەوەش بڵێین كە لەهەندێك لە زانكۆكانـدا ئاڕاسـتەیەك هەیـە جەخت لـەسەر هەڵوەشاندنەوەی پلەی نرخانـدنی نامـەی ماسـتەرو دكتـۆرا دەكاتەوە. چونكە پلـەی هەڵـسەنگاندن كارێكی ڕێژەییەو لە لیژنەیـەك یـان

بابەتێکەوە بۆ یەکێکی دی جیاوازە . وە نرخی نامەکە تەنها لەو پلەیەدا نی‌یە کە پێی بەخشراوە ، بەڵکو لەو توێژینەوەو چالاکی‌و زانستانەدایە کە توێژەر پێشکەشی دەکات .

بەشی دووەم

دەستنوسەکان

(المخطوطات)

پێشەکی

پێناسەی دەستنوس:

هەموو کتێبێکی نوسراو کەنوسەر بەدەست نوسیویەتیەوە ، جا بەنوسینی دەستی خۆی یان قوتابی‌یەکانی ...

وە دەستنوس هەیە; کە تیراژی بنچینەیی نوسەرە یان لەبەرگیراوەی ناوەندی و گواستراوەیە یان لە تیراژی (ڕونوسی) بنچینەیی‌یەوە وەرگیراوە .

وە وشەی دەستنوس بۆ هەموو ئەو کتێبانە بەکاردەهێنرێت کە نوسەر بەدەستی خۆی نوسیویەتی ، پێش بڵاوکردنەوەی ئامێرە نوێیەکانی چاپەمەنی . هەروەك وشەی دەستنوس ئاماژەیە بۆ زانیاری پێشینانمان پێش سەدان ساڵ کە خۆی لە خۆیدا سامانێکی زانستی گەورەو گرنگە .

دەستنوسەکان سەرچاوەی‌چڕو بەجۆش و دایکی کتێبە نوێیەکانن، بنچینەی شارستانیەتی مرۆڤ و کۆشکی شاری هاوچەرخن، دەستنوسەکان گەنجینەی زانستی و بنەڕەتی زانستە نوێیەکانن .هەروەك ئەو زانستانەی کە ئێستا هەیە تەنها بەشێکە لە هەموو، و بەشێکی زۆر کەمە لەو زانستەی پێشینان کەپێمان گەیشتووە .

وە نرخی دەستنوسە زانستی‌یەکان تەنها ناگەڕێتەوە بۆ ئەو سامانە زانستیە زۆرەی کەلەخۆی گرتووە بەڵکو بۆ قورسی سود وەرگرتن لەم دەستنوسانە ; بەهۆی دەگمەنیی‌و ناوازەیی یان پارچەپارچەیی یان لەناوچوونی زۆربەی یان بەهۆی ئەوەی کە نەتوانراوە کۆبکرێتەوەو سودی

لێوەربگیرێت .هۆكارەكانی لە ناوچوونی دەستنوسەكانیش فرەن مرۆیی بن یان سروشتی .

ئەو دەستنووسانەی كە هێشتا ماون بە شێوەیەكی سنوردار سودیان لێ وەردەگیرێت ، بەهۆی پەرش و بلاٌوییان لە كتێبخانە جیهانی و كتێبخانەكانی پایتەخت و شارەكانی ولاٌتە پێشكەوتوەكان و مۆلەت نەدانی حكومەتەكانیان بە خواستن یان فرۆشتنیان ، كە ئەمەش دەبێتە هۆی بێبەش بوونی كتێبخانەكان و دواتر توێژەران لە بەدواداچوون و بەدەست خستنیاندا (كۆكردنەوەیاندا) .

باسی یەكەم

مەرجەكانی بەدواداچوونی دەستنوس

مەرجەكانی بەدواداچوونی دەستنوس :-

زانایان باسی كۆمەڵێك مەرجی گشتی و دیاریكراو دەكەن كە پێویستە لەبەدواداچوونی دەستنوسدا هەبێت ، چونكە ناتوانرێت بەدواداچوونی لەبارەی هەموو دەستنوسێكەوە بكرێت . لەو مەرجانەش :

١-بوونی زیاتر لە تیراژێك لەو دەستنووسە چونكە بەدواداچوونی دەستنوس لەتەواوكردنی ناتەواوی وزیادكردن و ئاماژەكردن بە خستنەسەرو لابردن و دەرهێنانی ناوی شوێن پێویستی بە بوونی تیراژی ترە لەگەڵ تیراژە بنچینەیی‌یەكەدا .

٢-دەبێت دەستنووسەكە پێشتر بەدواداچوونی لەبارەوە نەكرابێت ، بەڵام ئەمە مانای ئەوە ناگەیەنێت كە بلاونەكرابێتەوە . واتە دەكرێت بەدواداچوون بۆ دەستنوسێك بكرێت كە پێشتر بلاوكرابێتەوە بەلام بەدواداچوونی بۆ نەكرابێت .

٣-ئەگەر دەستنوسەكە بەدواداچوونی لەبارەوە كرابێت . بەلام هەڵەی زۆری تیادابێت ، ئەوا لەم حاڵەتەدا دەكرێت بەدواداچوونی بۆ بكرێت .

٤ - ئەگەر دەستنوسەكە بەنرخ بێت و شایەنی بەدواداچوون بێت .

بێجگە لەم جۆرە دەستنووسانەی خوارەوە كە بەدواداچوونیان بۆ ناكرێت :

أ - هەموو دەستنوسێك كەماددە زانستی‌یەكەی بێ بایەخ بێت .

ب- هەموو دەستنوسێك كە خاوەنەكەی وەك بەشێك لە كتێبی چاپكراو هەمووی نوسیبێت .

ج – هەموو دەستنوسێك کە کورتکراوەی کتێبی چاپکراو بێت .

ە – پێویستە قەبارەی دەستنوسەکە گونجاوبێت واتە گونجاوبێت لەگەڵ نرخە زانستی‌یەکەیداو ئەو هەوڵەی کە تێیدا دەدرێت . هەروەك دەستنووسی واهەیە لە(١٠) لاپەڕە تێپەڕناکات کە ناکرێت بەدواداچوون لە بارەیەوە بکرێت .

باسی دووەم

هەنگاوەكانی بەدواداچوونی دەستنووس

هەنگاوەكانی بەدواداچوونی دەستنووس :-

كرداری بەدواداچوونی دەستنوس تەنها چاپكردن نیە . بەڵكو كاریكی ئالۆزە لەهەمان كاتدا . وەنرخی زانستی دەستنوس پێكهاتە زانستیەكەی تیدەپەرێنێت بۆجۆرو ئەندازەی هەوڵدان بۆ زیندوكردنەوەی و پاراستنی لە تیاچوون بەشێوەیەك كە بتوانریت لەكتێبخانەكاندا نمایش بكریت و كەڵكی لێ وەربگیرێت .

-دەتوانین هەنگاوەكانی بەدواداچوون و لێكۆڵینەوەی دەستنوس لەمانەدا كۆبكەینەوە:

١ - هەڵبژاردنی دەستنوسێك وەك بابەتی بەدواداچوون .

٢ -كۆكردنەوەی تیراژەكانی دەستنوسەكە .

٣ -رێكخستنی تیراژەكانی دەستنوسەكە.

٤ -بەدواداچوونی دەق لە دەستنوسەكەدا .

٥ - دابەشكردن و رەنوسكردنی دەستنوسەكە .

٦ - پێرستكردنی دەستنوسەكە .

هەنگاوی یەكەم- هەڵبژاردنی دەستنوسەكە :

ئەمەش تیراژی بنچینەیی بابەتی بەدواداچوونەكەیە . وە شتێكی بەدیهی‌یە كە لێكۆڵەر وەك هەنگاوی یەكەم ئەو دەستنوسە هەڵبژێریت كە دەیەوێت بەدواداچوونی لەبارەوە بكات و لەهەمان كاتدا مەرجەكانی تیدا هاتبیتەدی . وەك ئەوەی پێشتر بەدواداچوونی بۆ نەكرابیت و لەرووی زانستی‌یەوە بێ بایەخ نەبیت و قەبارەكەی گونجاو بیت ...تاد . ئەگەر ناونیشانی دەستنوسەكە نەزانراو بوو دەتوانریت بەدواداچوونی لەبارەوە بكریت بەرەچاوكردنی ئەم خالانەی خوارەوە:

أ- دەتوانریت بگەڕێنریتەوە بۆ ناونیشانی تیراژی دەستنوسی دی .

ب- دەكریت بزانریت لەچ سەردەمیكدا نوسراوە . بە لیكدانەوەی هەنگاوەكانی و هەروەك هەر چەرخەو نوسینی بلاوی خۆی هەیە .

ج- بیەش نەبونی كتیبخانە لە دەستنوس وپاراستنی لە لەناوچوون و نەبەستنەوەی بەنەزانینی ناونیشانەوە .

لەگەل ئەوەشدا كۆمەلێك ریگر هەیە لەبەردەم دەستنوسی ناونیشان نادیارو نەزانراودا بۆ وەرگرتن و رەچاوكردنی مەرجەكان پیویستە توێژەر پەلەنەكات لە هەلبژاردنی دەستنوسەكەدا . وە پیش هەلبژاردنی بابەتەكە لیكولینەوەی چرو فراوان ئەنجام بدات و تۆمارگەی زانكۆكان بەسەر بكاتەوە بۆ دلنیابوون لەوەی كە دەستنوسە هەلبژیردراوەكەی بەناوی توێژەریكی ترەوە تۆمارنەكراوەو بلاونەكراوەتەوە .

هەنگاوی دووەم-كۆكردنەوەی تیراژەكانی دەستنوسەكە:

واتە كۆكردنەوەی تیراژی بنچینەیی و لاوەكی .وە بە پێچەوانەی توێژینەوەوە ئەو سەرچاوانەی كە پێویستە لێكۆڵەر كۆیان بكاتەوەو پشتیان پێ ببەستێت لە بەدواداچوونی دەستنوسدا دیاریكراوو پەیوەستن بە تیراژە بنچینەیی و لاوەكیەكانی خودی دەستنوسەكەوە . وەكۆكردنەوەی تیراژەكانی دەستنوس بە تێڕوانین لە پێڕست و تۆماری ئەو دەستنوسانەی كە لەكتێبخانە گشتی و تایبەتەكاندا هەن دیتەدی .

لێكۆڵەر دەتوانێت پشت بە پسپۆڕو ئەمینداری كتێبخانەو ئەو كەسانە ببەستێت كە تیراژی دەستنوس كۆدەكەنەوە. وە ڕەنگە كارەكە پێویستی بەرەزامەندی یان بڕیاری لایەنە بەرپرسەكان هەبێت . بۆ ئاسانكاری نواندن لەكرداری كۆكردنەوەدا لەحاڵەتی هەبوونی تیراژ لەكتێبخانەی ولاتە بیانی‌یەكاندا .

چەمكی كۆكردنەوەی تیراژەكانی دەستنوس ئەمانە دەگرێتەوە:-

ا-خوێندنەوەی خێراو گشتگیری هەموو. یان زۆرینەی تیراژەكانی دەستنوسی بنچینەیی یان ناوەندی .

ب-كۆكردنەوەی واتایی بە نوسینەوەی ناونیشانی تیراژەكانی دەستنوسەكەو ناوی دانەرەكان .

ج-كۆكردنەوەی ماددی تیراژەكانی دەستنوسەكە بە خواستن یان كڕین یان دیاری .

د-كۆكردنەوەی فۆتۆگرافی لە تیراژەكانی دەستنوسەكەدا بەتایبەتی دەستكەوتنی فیلمی تایبەت بە تیراژی بینچینەیی .

هـ-کۆکردنەوەی دانەیی (ژمارەیی) تیراژە ناوەندییەکان ، ئەویش بە کۆپیکردن یان نوسینەوەیان بەدەست یان ئامێری چاپ .

-هەروەك لیکۆلەر خۆی دەتوانێت بڕیاری هەڵبژاردنی باشترین و گونجاوترین بدات لە کرداری کۆکردنەوەو جۆرەکەیدا

هەنگاوی سێهەم-ڕێکخستنی تیراژەکانی دەستنوسەکە :-

بۆ ئەوەی سودی تەواو لە تیراژەکانی دەستنوسەکە وەربگیرێت و پشتی پێ ببەسترێت لە بەدواداچوونەکەدا پێویستە ڕێکبخرێت .سەرەتا پشت بە تیراژە بنچینەیییەکان دەبەسترێت و پاشان ئەوانەی کە زیاتر ڕاست و دروستن دواتر ئەوانەی کە دێرین و کۆنن .

-کرداری ڕێکخستن لەکاتی پشت بەستن بە تیراژەکانی یەك دەستنوس ئەمانە دەگرێتەوە :

ا- ئەو تیراژە بنچینەیییەی کەنوسەر بەدەستی خۆی نوسیویەتی .

ب- پاشان ئەو تیراژە ناوەندیەی کە یەکێك لە قوتابیەکانی دانەری بنچینەیی نوسیویەتی یان نوسەر مۆڵەتی پێداوە.

ج- پاشان ئەو تیراژە ناوەندیەی کەلە تیراژی بنچینەیی وەرگیراوەو نوسەر ڕێی پێداوە .

د- دوایی ئەو تیراژە لاوەکییەی کە یەکێك لە قوتابیەکانی دانەری بنچینەیی لەدەستنوسە بنچینەیەکەوەو لەسەردەمی دانەرەکەیدا (واتە پێش مردنی) نوسیویەتی .

هـ- دواتر ئەو تیراژە لاوەکیانەی کەلەدوای مردنی نوسەرەکەی نوسراوە، واتە لەسەردەمێکی تردا و بەپێی پێشینەیی ڕێکدەخرێت.

هەنگاوی چوارەم- بەدواداچوونی دەق لەدەستنوسەكەدا:-

ئەم هەنگاوە لــە گــرنگترین هــەنگاوەكانی بەدواداچــوونی لـێكۆڵینــەوەی دەستنوسە. كەبەهۆیەوەی هەنگاوەكانی چەسپاندنی ڕاستەقینەی دەستنوسەكە تەواو دەبێت و لەبەرگە تازەكەیدا دەردەكەوێت و ڕەنگی ڕاستەقینەی خۆی وەردەگرێت سەرەڕای كەڵك لێوەرگرتنی .

لەبەر گرنگی هەنگاوی بەدواداچوونی دەق ، زانایان چـەند بنەمایـەكیان بۆ داناوە كە پێویستە هەر لێكۆڵەرێك ڕەچاوی بكات ، لەوانەش :

١ – دڵنیـــابوون لەڕاســـتی و دروســـتی خـــودی دەستنوســـەكە بنچینەیی وناوەندیەكان كە جێگەی مەبەستن لە بەدواداچوونەكەدا.

٢ – جیاكردنەوەی تیراژەكانی دەستنوسەكەو ڕێكخستنیان بەشێوەیەك كە سەرەتا ئاماژە بە تیراژە بنچینەییەكان بكرێت دواتر تیراژە ناوەندیەكان .

٣ – جیاكردنـەوەی تـیراژە ناوەندیـەكانی دەستنوسـەكەو ڕێكخسـتنیان بەپێی كۆنی و تازەیی .

٤ – دڵنیابوون لە ڕاستی و دروستی تیراژی بنچینەیی دەستنوسەكە . كە ئایا تیراژی بنچینەیی دانەرەو بەدەستی خۆی نوسیویەتی . وە ئایا زانیاریەكانی ناوی بنەڕەتین و لەگەڵ ئاستە فكری و زانستییەكانیدا دەگونجێـت .پێویسـتە لێكۆڵەر لەوە دڵنیا بێت كە كتێبەكە بەڕاستی هی نوسەرێكی دیارەو لەناوی نوسەریش دڵنیا بێت .

٥ – لەحاڵەتی ونكردن و نـەمانی بەڵگەنامـە یـان تـیراژی بنچـینەییدا . پێویستە لێكۆڵەر ورد بێت لەبەدواداچوونی دەقدا ، بۆ ڕێگرتن لەهەر هەڵەو لادان یان ساختەكردنێكی زانستی بەسەر تیراژە بنچینەییەكەدا .

٦ - پێویستە لێکۆڵەر لەپەراوێزدا ئاماژە بەهەموو ئەو زیادکردنانە بکات کە دانەری دەستنوسی بنچینەیی لەکەسانی ترەوە وەریگرتووەو لەناو دەستنوسەکەیدا جێی کردوەتەوە . هەروەك پێویستە ئاماژە بە سەرچاوەی ئەو زیادکردنانەش بکات .

٧ - پێویستە لێکۆڵەر ئاماژە بەهەموو ئەو ڕاستکردنەوانە بکات کە دانەری دەستنوسەکە ئەنجامی داون بە زیادکردن بێت یان لابردن .

٨ - ئاماژەکردن بەهەر لابردنێك کە دانەری بنچینەیی لەهەر دەقێکی گواستراوەدا ئەنجامی دەدات .

٩ - پێویستە لێکۆڵەر ئەو زیادانەی کە لە تیراژە ناوەندیەکاندا هەیە بگوێزێتەوە بۆ تیراژی بنچینەیی وەلەپەراوێزداو بە ژمارەی بەش و لاپەڕەکەی ئاماژەی پێ بکات .

١٠ - لەحاڵەتی بوونی کەم وکورتی لەدەستنوسی بنچینەییدا : وەك نەبوونی وشە یان پیت یان ڕستەیەك لەدەقدا لێکۆڵەر دەتوانێت زیادی بکات ئەگەر دڵنیابوو لەماناو مەبەستەکەی .

١١ - لەحاڵەتی بوونی کەم و کورتی گەورە لەدەستنوسە بنچینەییەکەدا : وەك لاپەڕە یان باس یان بەشێکدا پێویستە لێکۆڵەر ئەو کەم و کورتیانە لەدەستنوسە ناوەندیەکانەوە تەواو بکات .

١٢ - لەحاڵەتێکدا کە لێکۆڵەر نەیتوانی ناتەواویەکە چاك بکات لەدەستنوسە بنچینەییەکەدا ، کەم بێت یان زۆر . ئەوا پێویستە ئاماژە بە کەم و کورتییەکە بکات ئەویش بە دانانی خاڵی ئاسۆیی بەپێی ژمارەی ناتەواویەکە . وە پێویستە لەپەراوێزدا ئاماژە بەوە بکات کە نەیتوانیوە کەم

وکورتی‌یەکە تـەواو بکـات و تـیراژە ناوەندیـەکانیش یارمەتیـدەری نـەبوون لەوبارەیەوە . هەرووەك نابێت بەهەرەمەکی لەلایەن خۆیەوە تەواوی بکات .

۱۳ – پێویستە گرنگی بدرێت بە ڕاستکردنەوەی هەڵـەی زمانـەوانی و نوسین و ڕێزمانی لەدەقدا .

۱٤ – پێویستە ڕاوبۆچـوونەکانی نوسـەری بنچـینەیی لێکدانـەوەی بـۆ بکرێت و ڕونبکرێتەوە ، بەتایبـەتی ئەوانـەی ئـاڵۆز و نادیـارن لــە دەقـدا . هەروەك پێویستە لە پەراوێزدا ئاماژە بەلێکدانەوەو شیکردنەوەکە بکرێت .

۱٥ – پێویســـتە ئــــەو زاراوە زانســـتی و هونەریانــــەی کەلــــە دەستنوسەبنچـینەیی‌یەکەدا هـاتوون و دانـەری بنچـینەیی خـۆی نوسـیونی شیبکرینەوە . وە دواتر بیردۆزەکانی شیکار بکرێت و بەدرێژی باس بکرێت.

۱٦ – وەسفی حاڵەتی دەستنوسەکە بکرێت لە ڕووی پەڕەو مەرەکـەب و وێنەو شێوەوە .

۱۷ – دانـانی پێشـەکیەك بـۆ ڕونکردنـەوەی بیرۆکـەی دەستنوسـەکەو بەخشینی زانیاری تـەواو لەبارەیـەوە وەك ناسـاندنی پێکهاتـەو بابەتـەکانی و گرنگی و نرخە زانستی‌یەکەی و ئاستی زانستی نوسەرەکەی .

۱۸ – وەرگێرانی دەستنوسەکە ئەگـەر بـە زمـانی بیـانی نوسـرابوو وە پێویستی دەکرد بەزمانی لێکۆڵەر بێت .

وەلەحاڵەتی وەرگێڕاندا پێویستە توێژەر تـەواو وردەکـار بێـت وە پابەنـد بێت بە کرداری بەدواداچوونەوە بە پاراستنی ڕۆحی دەقەکە لەڕووی مانـا و وێنە ....تاد.

١٩ – پێویستە بەڵگە شەرعی‌یەكانی ناو دەستنوسە بنچینەیی‌یەكە دەربهێنرێت و لێكۆڵەر لەپەراوێزدا ئاماژە بەناوی سورەت و ژمارەی ئایەتەكە بكات وە بەهەمان شێوە ئاماژە بەسەرچاوەی فەرمودە بكات.

٢٠ – دەرهێنانی وتەی ئەو شارەزایانەی كەدانەری بنچینەیی لەدەستنوسەكەیدا بەبەڵگە هێناویەتیەوە . ئەویش كورتە باسێك دەربارەی ناوو ژیان و نوسراوەكانیان لەپەراوێزدا .

٢١ – دەرهێنانی بابەتی وەرگیراوی ئەدەبی لەوانەش :دێرە شیعر یان وتاری نوسەر . ئەویش بەناوهێنانی هۆنراوەكەو ئەو دیوانانەی كە تییدا تۆماركراوەو هەروەها ناوی شاعیرو پوختەیەك لەناوو ژیان و سەردەم و بەناوبانگترین هۆنراوەو دیوانەكانی .

٢٢ – وەرگێڕانی ژیانی ، ناوو كەسایەتی‌یە ناسراوەكانی ناو دەستنوسە بنچینەیەكە. ئەویش بە ئاماژەكردنی بە ناوو نازناوو پلەی زانستی و كۆمەڵایەتی ئەو چەرخەی تیایدا ژیاون لەگەڵ كارەكانیان .

٢٣ – دەرهێنانی ناوی ئەو شوێن و وڵاتانەی كەلەدەستنوسە بنچینەیی‌یەكەدا هاتوون و لێكۆڵەر ئەو وڵات و شوێنانە لە پەراوێزدا پێناسە دەكات و ئاماژە بە مێژوو، سەردەم و پێگەو ناوە كۆن و نوێ‌یەكانی دەكات. بۆیە پێویستە لێكۆڵەر پشت بەپەرتوكی مێژوو ، جوگرافیای كۆن و نوێ ببەستێت .

٢٤ – دروستكردنی پوختەیەكی سەرەتایی وەك پێشەكیەك بۆ ئەو دەستنوسەی كە لێكۆڵینەوەی لەبارەوەكراوەو توێژەر ئەمانەی تێدا باس دەكات :

أ– پێناسەی بابەت و گرنگی دەستنوسەكە.

ب- باسکردنی دەستنوسەکە : لەڕووی وینەو شیوەو لاپەڕەو هەندیك لەپیکهاتەو بابەتەکانی .

ج- باسکردنی ئەو تیراژە ناوەندیانەی کە توێژەر لەبەدواداچوونەکەیدا پشتی پێبەستون لەگەڵ ناوبردنی مێژووی نوسین و شوێن و چەرخەکەیدا لەگەڵ وێنە بۆ هەندێك لەلاپەڕەکانی ئەگەر توانرا .وە ژمارەی تیراژە وون بوو یان لەناوچووەکان.

د- ئەو کەس و ڕوناکبیرو زانایانەی کە توێژەر پشتی پێبەستون لەبەدواداچوونەکەیداو ئەندازەی بەشداریکردنی هەریەکەیان لەبەدواداچوونەکەدا.

و- ئەو بارودۆخەی کەبەدواداچوونی دەستنوسەکەی پیادا تێپەڕبووە .

٢٥ - دروستکردنی پوختەیەکی کۆتایی وەك کۆتایی دەستنوسەکە کە تێیدا توێژەر باسی دەرەنجام و پوختە زانستی‌یەکانی بەدواداچوون دەکات . وێرای ئەو دۆزو بابەتە گرنگانەی کە دەستنوسەکە دەیورووژێنیت . هەروەها ئەو کەڵکە زانستیانەی چاوەڕوانکراوە .لەگەڵ تێبینی لێکۆڵەر لەسەر دەرەنجامەکانی کرداری بەدواداچوونەکە .

هەنگاوی پێنجەم- دابەشكردن و ڕەنوسكردنی دەستنوسەكە:-

لێكۆلەر دەستنوسەكە دابەش دەكات بۆ: بەش- باس- بابەت-لق-بەند یان برگە(**باب-مبحث- مطلب-فرع-بند**).

بەلام ڕەنوسكردن دوو جۆرە:

أ- ڕەنوسكردنی ئەلف بێ:یان ڕەنوسكردنی كەسایەتی و فەرموودەكان :

فەرموودەكان وكەسایەتی و ناوە ناسراوەكانی ناو دەستنوسەكە بەپێی ژمارە ڕەنوس دەكرێن .

ب- ڕەنوسكردنی زمانەوانی:

بەدانانی هێمای ڕەنوسكردن هەریەكەو لەشوێنی خۆیدا :

وەك خال لەكوتایی ڕستەداو كۆما لەدوای بانگكراوو لەنێوان ڕستەی مەرج و بەشەكانیداو هەروەها لە نێوان سوێند و وەلام دا وەهەروەها هەریەكە لەهێماكانی دی كە پێشتر باسكران .

هەنگاوی شەشەم- پێرستكردنی دەستنوسەكە:

كە ئەمیش دوو جۆرە

أ- پێرستكردنی بابەت و شوێنەكان:

لێكۆلەر پێرستێك دادەنێت .بۆ بابەت و ناونیشانی بەش وباسەكان . كە ئەویش بە جیاوازی جۆری بابەتەكان دەگۆرێت.

ئەگەر دەستنوسەكە هۆنراوە بوو ئەوا لێكۆلەر پێرستێك بۆ سەروا دادەنێت. وە ئەگەر كتێبی فەرموودە بوو پێرستێك بۆ فەرموودەكان دادەنێت. بە ڕیكخراوی و بە پێی ئەلف بێ وەئەگەر لەكتێبی مێژوویدا بوو ئەوا پێرستێك بۆ گرنگترین ڕووداو كەسایەتیەكان دادەنێت .ئەگەر كتێبی

جوگرافی بوو ئەوا پێرستێك داددنێت بۆ گرنگترین شوێن و ولات و ناوچە کە بەپێی ئەلف بیّ رِیکخرابن ....تاد .

ب-پێرِستکردنی سەرچاوەکان:

ئەو سەرچاوانەی کە لیکولەر پشتی پیبەستوون لە بەدواداچوونی دەستنوسەکەیدا ، بەم شیوەیە:

١-کتێبی تەفسیر .

٢-کتێبی فەرموودە .

٣-رِونوسی سەرچاوەی کۆن .

٤- سەرچاوەی نویّ .

٥ - کتێبی زمانی بیانی کە باشترِوایە بە پێی ئەلف بیّ رِیَکبخریَن . سەرەتا ناوی نوسەر پاشان زانیاری تەواو دەربارەی سەرچاوەکە بنوسریَت.

پێڕست

بابەت	لاپەڕە
پێشەکی	٣
بەشی یەکەم توێژینەوەی زانستی	٥
باسی یەکەم دامەزراوەکانی توێژینەوەی زانستی	٨
باسی دووەم جۆرەکانی توێژینەوەی زانستی	١٠
باسی سێیەم بنەماکانی توێژینەوەی زانستی	١٨
باسی چوارەم هەنگاوەکانی ئامادەکردنی توێژینەوەی زانستی	٢٥
شێوەکانی وەرگرتنی زانیاری	٤٥
باسی پێنجەم ڕێکخستنی توێژینەوەکە	٦٠
سیفەتە گشتییەکانی توێژەر	٦٥
هەنگاوەکانی تۆمارکردنی توێژینەوەکە	٦٨
بەشی دووەم دەستنوسەکان	٧٣
پێناسەی دەستنوس	٧٤

باسی یەکەم مەرجەکانی بەدواداچوونی دەستنوس	٧١
باسی دووەم هەنگاوەکانی بەدواداچوونی دەستنووس	٧٨
پێرست	٨٩

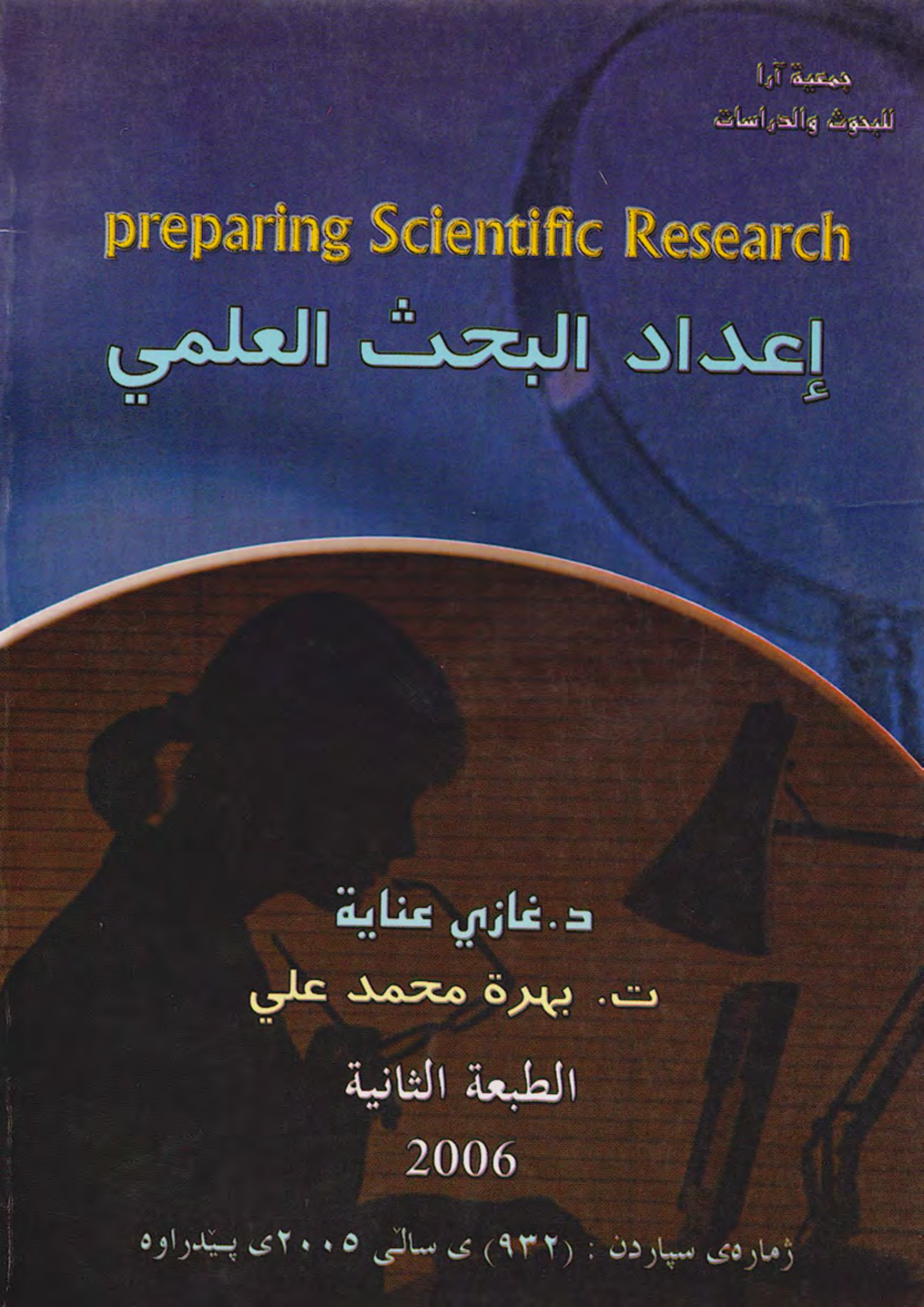

جمعية آرا
للبحوث والدراسات

preparing Scientific Research

إعداد البحث العلمي

د.غازي عناية

ت. بهرة محمد علي

الطبعة الثانية

2006

ژمارەی سپاردن : (٩٣٢) ی ساڵی ٢٠٠٥ی پێدراوە